

INLEIDING.

DE EERSTE SYNODE.

Door Prof. Dr. A. Moorrees.

HET is kenmerkend voor de inrichting van de Gereformeerde Kerk, dat zij zowel de zelfstandigheid van de afzonderlijke gemeenten, als de éénheid van allen tezamen, als delen van een groot geheel, met een gemeenschappelijk bestuur, handhaaft. En het is slechts waar beide beginselen tot hun recht komen, zonder dat het éne terwille van het andere verwaterd, of prijsgegeven wordt, dat de Kerk zich gezond ontwikkelen en al haar krachten behoorlijk ontplooiën kan. Nu is in de geschiedenis van onze Kerk, van haar stichting met de aankomst van *van Riebeeck* in het jaar 1652, tot in het eerste vierendeel van de 19de eeuw, noch het éne noch het andere beginsel tot zijn recht gekomen. De rechten van de gemeenten werden stelselmatig gekortwiekend door het aanmatigend optreden van de regering in kerkelijke zaken; terwijl het gebrek aan een gemeenschappelijke organisatie haar verhinderde behoorlijk toezicht te houden op elkander, of als éénheid op te treden, waar het de algemene belangen van de Kerk gold. En nu spreekt het wel vanzelf, dat juist het gebrek aan alle kerkelijke vergaderingen, buiten de kerkeraad, de regering meermalen de gelegenheid gaf in te grijpen in kerkelijke zaken, die door de kerkeraad niet konden afge-

daan worden, en anders door de bevoegde kerkelijke vergaderingen zouden behandeld zijn.

DE NEDERLANDSE CLASSEN.

Maar, zal men vragen, stonden dan de kerken alhier niet onder bestuur en verzorging van de Nederlandse Classen en Synoden? Daarop moet geantwoord worden: Ja en neen! De verhouding van de kerken in Indië (en dus ook aan de Kaap) tot de moederkerk was uiterst onbepaald en onbevredigend. Wel was men na een langdurige strijd tussen de verschillende Synoden in Nederland in het jaar 1642 tot een verstandhouding gekomen, dat de verzorging van, en de korrespondentie met de kerken in Indië zou gelaten worden aan de kerken, Classen en Synoden, waar er kameren van de O.I. Kompanjie zijn; maar een wettig verband tussen de koloniale en de vaderlandse kerken bestond er niet. Slechts waar hun advies gevraagd, of hun tussenkomst ingeroepen werd, bemoeiden de kerkelijke besturen in Nederland zich met de huishoudelijke zaken van de overzeese kerken; ook werden de predikanten voor die gewesten door hen geëxamineerd en toegelaten; maar een eigenlijk bestuur oefenden zij niet uit. Dat hield de Kompanjie in haar eigen handen. En zelfs waar men in moeilijke zaken de hulp van de Classis van Amsterdam, die bijna uitsluitend de kaapse

kerken verzorgde; inriep, duurde het altoos ettelike maanden, in sommige gevallen zelfs jaren, voordat de gestelde vragen beantwoord, of gerezen verschillen uitgemaakt werden. En tussen liepen de zaken al meer in de war. Zelfs verkeerde men in het onzekere over de vraag, welke reglementen alhier geldig waren. Had men zich te houden aan de kerkenordeningen van de Gereformeerde Kerken in Nederland, of aan die van Batavia? In het laatste geval kon de vraag ontstaan of men die van 1624 dan wel die van 1643 te volgen had.

DE GROTE KERKERAAD.

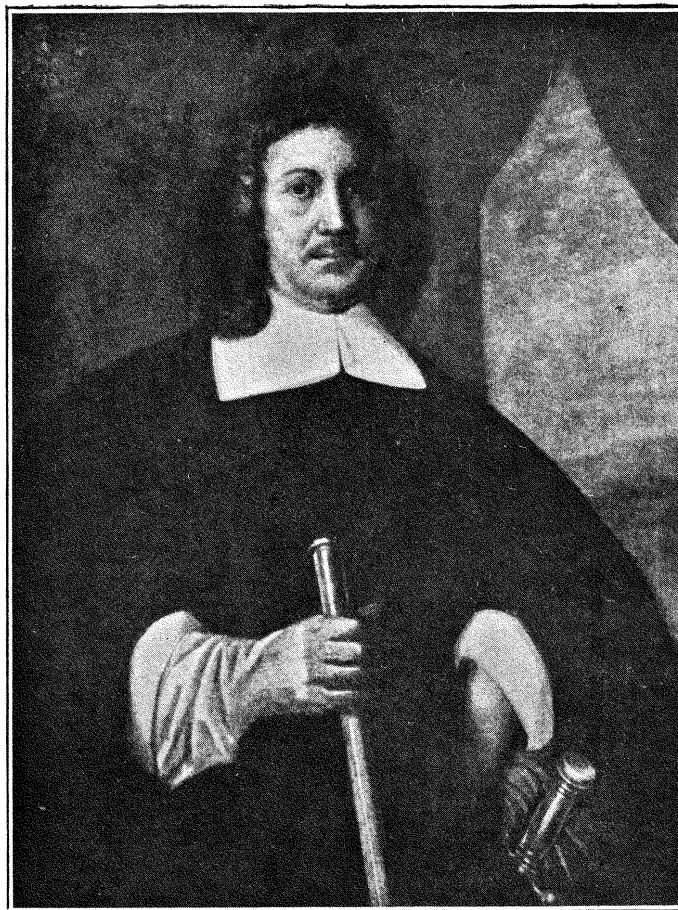
Het duurde dertien jaren voordat de Kaap een vaste leraar kreeg. In 1665 kwam *Ds. Johan van Arckel* alhier aan, en in datzelfde jaar bevestigde hij de eerste kerkeradsleden: een ouderling en een diaken. De eerste kerkeraad van Stellenbosch dagtekent van 1687; die van Drakenstein van 1691. Deze gemeenten stonden los en zelfstandig naast elkander; maar vroeg reeds werd de behoefte aan een of ander soort van kerkverband gevoeld, en soms kwamen naburige kerkeraden bijeen om met elkander te raadplegen. Reeds bij de stichting van de eerste Hugenotegemeente, op verzoek van de Hugenotepredikant *Pierre Simond*: „tot het formeeren van een *Consistorie* op de wijze als tot Batavia,” lezen wij in het antwoord van de Heren XVII van „den grooten kerkeraad,” d.w.z. de kerkeraad van de Kaapstad met vertegenwoordigers van de buitengemeenten, door welk lichaam zekere zaken moesten behandeld worden. En toen er in de drakensteinse gemeente onenigheid ontstaan was tussen de predikant en een van zijn voornaamste gemeenteleden, *Jacques de Savoye*, klaagt de Goeverneur, dat hij vruchteloos getracht had de geschillen uit de weg te ruimen door bemiddeling van „den grooten kerkeraad,” met nog drie predikanten van in de haven liggende schepen

erbij, omdat beide partijen te stijfhoofdig waren om toe te geven. Ook *Kolbe* spreekt van zulke vergaderingen, waaraan hij de naam van „Algemeenen Kerkeraad” geeft. Dit kan echter geen vaste instelling geweest zijn, want in 1707 schrijft *Ds. Beck* namens de kerkeraad van Drakenstein, aan de Classis, hoe nodig het is, dat aan de kerkeraden de gelegenheid gegeven werd zekere zaken „bij een grootere vergadering,” d.w.z. waarop de verschillende kerkeraden vertegenwoordigd waren, af te doen, teneinde de Classis niet gedurig met allerlei kleinigheden lastig te vallen; en toen *Ds. le Boucq* de ganse Kerk in rep in roer gebracht had, door eigenmachtig, en dat nog wel tegen de zin van de meerderheid van de kerkeraad, twee kaapse kerkeradsleden afzetten, was er geen lichaam om de zaak kerkelijk te behandelen, en nam de regering ze eenvoudig in handen.

Om in deze behoefte te voorzien gaf de Goeverneur-Generaal, *Joan van Hoorn*, die in het jaar 1710 de Kaap bezocht, aan de hand, dat de drie toenmaals bestaande kerken, bij wijze van Classis, viermaal 'n jaars in de kaapstadse Kerk bijeen zouden komen, de vergadering te worden saamgesteld uit de kaapstadse kerkeraad, en een predikant en ouderling van elk der buitengemeenten. Het voorstel leed schipbreuk op de tegenstand van *Ds. J. G. d'Ailly*, toen predikant van de Kaapstad, een zeer vredelievend mens, die meende dat men in Nederland er niet van gediend zou zijn, en tevens beducht was, dat „deese saak tot meerder twist en verwijdering alhier zouw aanleiding gaven.” Zes jaren later echter, dienden de kerkeraden van de buitengemeenten een verzoek bij de Politieke Raad in: dat de kerkeraden, al was het maar eenmaal 'n jaars bijeen mochten komen, „om onder 't opsigt van een Commissaris Politiek te beramen, wat het nuttigst tot stichtinge van Gods Kerke, en eendragt der leeden sijn mogte, dewijl sulx de gewoonte van alle landen is.” De Raad weigerde de zaak in over-

**De Stichter van Hollands
Zuid - Afrika. Geboren
1618. Kommandeur aan**

**de Kaap de Goede Hoop
1652-1662. Overleden te
Batavia 1677.**

JAN VAN RIEBEECK.

weging te nemen, tenzij de predikanten van de Kaapstad erom verzochten: „met duidelijke consideratiën van noodzakelijkheid.”

DE KLASSIKALE VERGADERINGEN.

Eindelijk scheen de lang gekoesterde wens in vervulling te zullen treden. In 1743 werd op aandrang van Goeverneur-Generaal *Baron van Imhoff*, die op een reis naar de binnenlanden diep getroffen was door de verwaarloosde toestand der „buitenlieden,” die „eerder een verzameling van blinde Heidenen, dan na een Kolonie van europese Christenen kwamen te gelijken,” besloten twee nieuwe gemeenten te stichten: te Roodezand, of zoals het ook genoemd werd: het land van Waveren (Tulbagh), en te Zwartland. Teneinde de grensscheidingen van de nieuwe gemeenten te bepalen, liet de Goeverneur Swellengrebel in 1745 aan de Kaapstad een vergadering beleggen, waaraan behalve de kerkeraad van Kaapstad, ook de predikanten en afgevaardigden uit de kerkeraden van de buitengemeenten deel zouden nemen, terwijl de regering vertegenwoordigd zou worden door een Kommissaris Politiek.

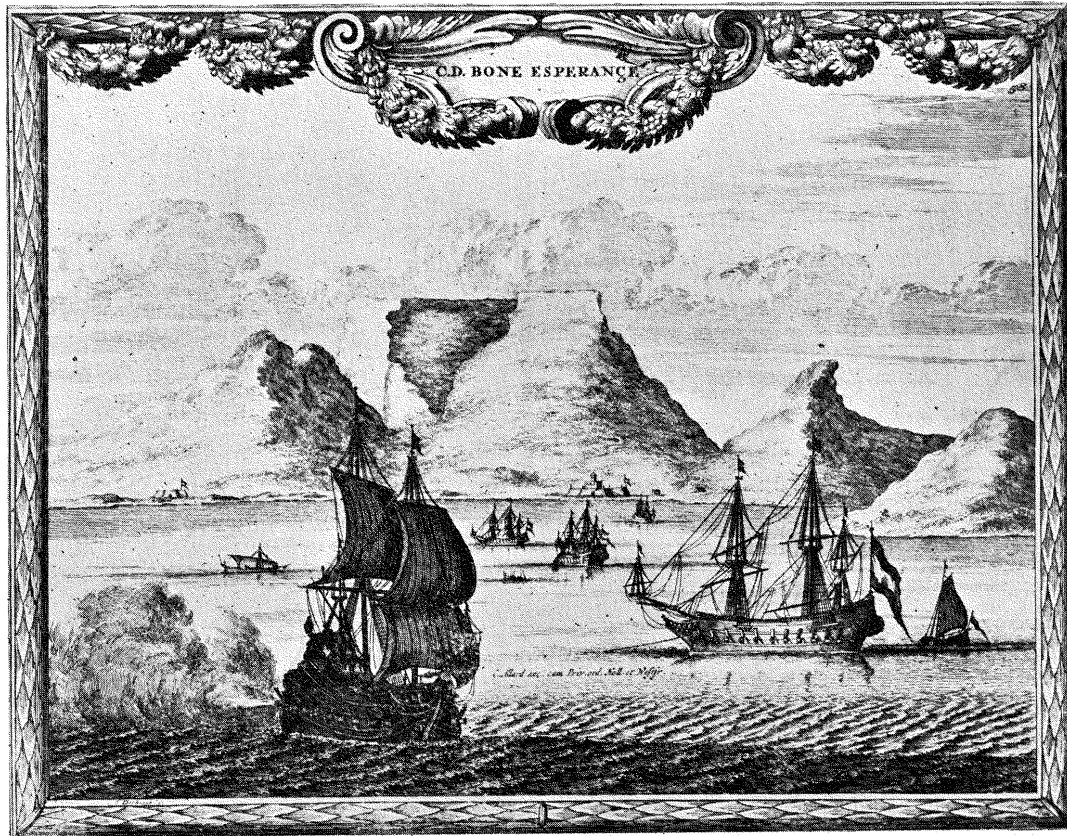
Deze eerste vergadering van de gezamenlike kerken kwam op 30 Augustus onder voorzitterschap van *Ds. F. le Sueur*, predikant van de hoofdplaats, in de „Nieuwe Consistorie” bijeen. De later als goeverneur zo zeer geliefde *Rijk Tulbach* trad als Kommissaris Politiek op. Behalve *Ds. le Sueur* waren er de volgende predikanten aanwezig: *Salomon van Echten*, van Drakenstein, *Arnoldus Mauritius Meiring* van 't land van Waveren, en *Rutger Andreas Weerman*, van Zwartland. Bovendien waren er vier ouderlingen en drie diakenen van de Kaapstad, en een ouderling van elk der buitengemeenten, met uitzondering van Stellenbosch, die vakant was, en dus als afgevaardigden een ouderling en

een diaken zond. Deze vergadering trok de stoute schoenen aan van te besluiten om, onder goedkeuring van de regering jaarliks een „Klassikale” vergadering te houden in de maand Januarië, teneinde voorkomende kerkelijke zaken in behandeling te nemen. Voortaan werden deze belangrijke vergaderingen geregeld gehouden, wordende echter op de derde vergadering (1748) de naam „Klassikale Vergadering,” waartegen men in Nederland bezwaar had gemaakt, veranderd in „Gekombineerde Kerkvergadering.”

In het jaar 1759 werden deze vergaderingen plotseling door een besluit van de Politieke Raad afgeschaft. Men had zonder kwade bedoeling aanstoot gegeven aan de Classis; en het misnoegen opgewekt van de Heren XVII door in korrespondentie te treden met de Synode van Zuid-Holland. Onder het nuttig werk door haar gedaan, moet vooral genoemd worden de invoering van de persoonlijke kerkvisitatie.

Alle pogingen om dit besluit, waardoor aan de Kerk een groot onrecht aangedaan en haar vrije ontwikkeling belemmerd werd, herroepen te krijgen, stuitten af op de onbuigzame houding van de regering. Tevergeefs riep men de tussenkomst van de Classis in door erop te wijzen dat de Gekombineerde Vergadering het enigst lichaam was, dat nog een tegenwicht bood aan het gedurig ingrijpen van de overheid in zuiver kerkelijke zaken, en verklaarde de kaapstadse kerkeraad, met het oog op de droevige twisten in de drakensteinse gemeente, tijdens de ambtsbediening van *Ds. P. van der Spuy*, die veertien jaren duurden, en de droevigste gevolgen voor tijdgenoot en nazaat na zich sleepten, zich „moreel verzekerd,” dat indien er zulk een vergadering bestaan had, waarvoor „deze verregaande onlusten natuurlijk in de aanvang hadden moeten dienen, dezelve dan in den beginne zeer wel zouden hebben kunnen uit den weg geruimd worden.” De voorspraak der Classis richtte even weinig uit als de memorie door de kerkeraad

DE TAFELBAAI IN DE TIJD VAN VAN RIEBEECK.
Het Fortje Goede Hoop duidelijk zichtbaar.

alhier bij de Kommissarissen-Generaal *Nederburg en Frijkenius* in 1792 ingediend, waarin aangetoond werd, dat de weinige kommunitatie, die er tussen de verschillende kerken is, zodat iedere gemeente genoegzaam op zichzelf staat, en haar eigen bestier uitoefent, zonder dat men elkander mededeelt hoe dit geschiedt, het onmogelijk maakt toe te zien of de bepalingen van de kerkenordeningen behoorlijk in acht genomen worden, en saam te werken tot bevordering van elkanders belangen.

VOORBEREIDING TOT SYNODE.

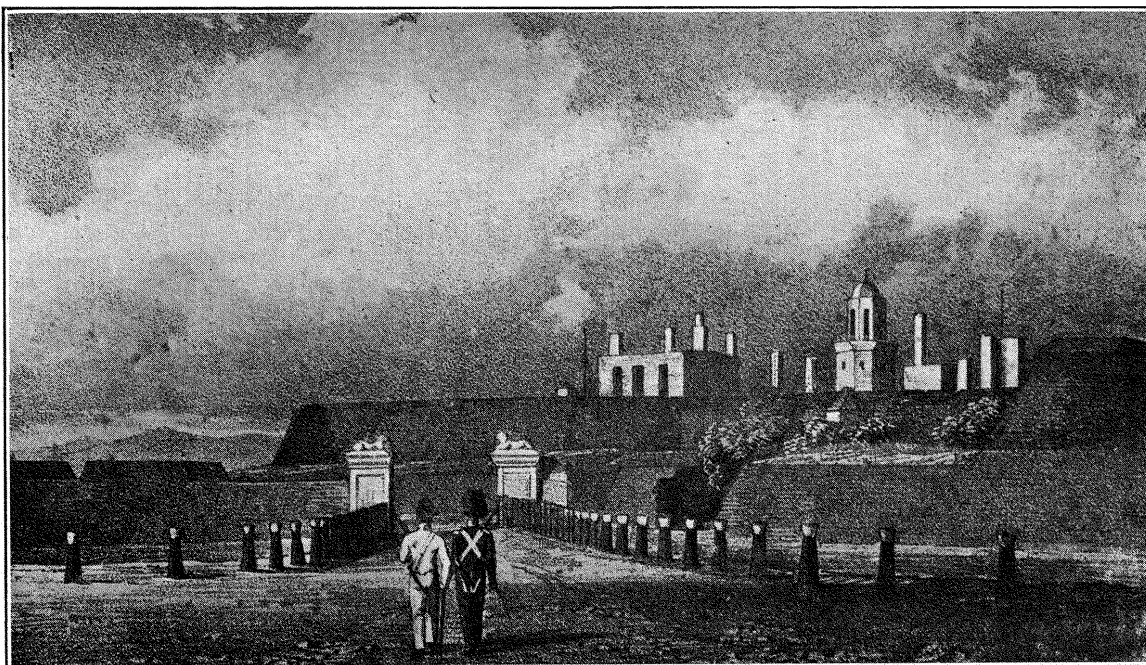
Eindelijk, tijdens het bewind van de Bataafse Republiek (1803-1806), gaf de Kommissaris-Generaal *J. A. de Mist* gehoor aan de bede van de Kerk, bij monde van de kaapstadse kerkeraad tot hem gericht, en maakte hij in zijn kerkenorde voorziening voor het houden van een Algemene Kerkvergadering ten minste alle twee jaren (1804). De eerste Algemene Vergadering was bepaald voor de maand Oktober of November 1805. Maar toen was de engelse vloot reeds aan het naderen, die de Kaap voor de tweede maal in bezit zou nemen, en moest men zich met andere zaken bezig houden, dan het bijeenroepen van kerkelijke vergaderingen. In de eerste jaren van de engelse okkupatie was het niet te verwachten, dat men veel aandacht aan de zaak geven kon. Bovendien was het de nieuwe regering erom te doen, de bevolking aan haar gezag te onderwerpen, en daartoe was het nodig de Kerk in een toestand van afhankelijkheid te houden.

Zo ging er weer het vijfde van een eeuw voorbij. De kleine gemeente door de eerste kolonisten aan de voet van Tafelberg geplant, die meer dan anderhalve eeuw geleden haar eerste kerkeraad bekomen had, en een halve na haar stichting nog geen 200 lidmaten telde, was nu tot enige duizenden aangegroeid, terwijl naast haar nog een dertien-

tal buitengemeenten tot ver in de binnenlanden waren ontstaan. Doch nog altoos ontbrak er éénheid van bestuur. Werd de behoefte aan een behoorlijke organisatie reeds gevoeld toen de gemeenten nog in verband stonden met de Classis van Amsterdam, zij werd nog dringender nu die band, sedert de engelse okkupatie losgereten, en men dus geheel prijsgegeven was aan de willekeur van een vreemde en oppermachtige Goeverneur. Maar er waren ook andere omstandigheden, die de onhoudbaarheid van de bestaande toestanden duidelijk aan het licht brachten.

Reeds in 1813 had de Kommissie van „Ommegang” aan het gouvernement gerapporteerd, „dat er een kerkelijk lichaam behoort daargesteld te worden met een gepaste benaming, dat met het toezicht over de predikanten, en over de uitoefening van de openbare eredienst moest belast worden.” Dat de Kommissarissen op hun rondreis door de Kolonie bevonden hadden, dat het niet in alle gemeenten naar behoren toeging, verwondert ons niet. Buiten de kerkeraad was er geen lichaam, dat toezien kon dat de orde gehandhaafd werd, wanneer er plichtverzuim plaats had, en de belangen van de gemeenten verwaarloosd werden. Wanneer er ernstige verwickelingen tussen predikant en gemeente, of de gemeenten onderling ontstonden, was men genoodzaakt de tussenkomst van de regering in te roepen. Vroeger had de regering soms de kerkeraad van de Kaapstad of naburige predikanten gevraagd haar in zulke gevallen met advies te dienen; doch in de laatste tijd ging men de Kerk voorbij. Toen *Ds. J. A. Schutz*, predikant te Swellendam, in 1813 voor twee jaar in zijn bediening geschorst werd, was het de Goeverneur, die op advies van een door hem benoemde kommissie van onderzoek, waarvan slechts één uit de drie leden een predikant was, de beide anderen civiele ambtenaren waren, de tucht toepaste, en die weer op eigen initiatief de censuur ophief, en eenvoudig de kaapstadse kerkeraad gelastte de geschorste predikant

HET KASTEEL "DE GOEDE HOOP."

Hoeksteen gelegd 2 Jan. 1666. In gebruik genomen 1674. De vijf punten heetten, ter ere van de Prins van Oranje (Willem III): Buren, Nassau, Catzenellebogen, Oranje en Leerdam.

weer op te nemen. In 1820 had er een lange en niet zeer stichtelijke korrespondentie plaats tussen de kerkeraad van Kaapstad en *Ds. Jacobs Scholtz* van Zwartland, waarin men elkander over en weer beschuldigde van het bevestigen van huwelijken, het dopen van kinderen en de bevestiging tot lidmaat van personen behorende aan de éne gemeente door een predikant van de andere. Het einde van de zaak was dat de kerkeraad de regering verzocht zich met deze kerkelijke zaak te bemoeien, en dat de Gouverneur de predikant van Zwartland een vernederende bestraffing toediende. In de gemeente van de Paarl weer was men buiten raad met twee vrouwen, die zich verstout hadden oefeningen te houden, en dan over een opgegeven tekst „een predikatie uit haar hoofd te houden”; en vraagde men om advies aan de kaapse kerkeraad.

Deze en dergelijke ongeregelheden toonden dat de tijd tot handelen gekomen was.

DE EERSTE SYNODE.

De man, die hiertoe de eerste stoot gaf, was de begaafde, vurige en ondernemende *Dr. Abraham Faure*. In 1795 te Stellenbosch geboren, was hij in 1818 na voltooide studie, eerst in Engeland, daarna in Nederland, in zijn vaderland teruggekeerd, en tot predikant te Graaff-Reinet benoemd. In 1822 naar de Kaapstad verplaatst als opvolger van *Ds. Fleck*, trad hij kort na zijn aankomst in de hoofdstad in overleg met zijn ambtsbroeders *Di. von Manger* en *Berrangé*, met *Ds. Meent Borchers* van Stellenbosch, en *Ds. A. Murray*, die pas uit Schotland aangekomen was, en zijn opvolger geworden is te Graaff-Reinet, om de nodige stappen te doen tot het verkrijgen van een Synodale Vergadering. Na „rijp overleg” werd besloten, dat de predikanten van de moedergemeente een schrijven aan de Gouverneur richten zouden, met verzoek om verlof tot het houden van een Synode of Algemene Vergadering op grond

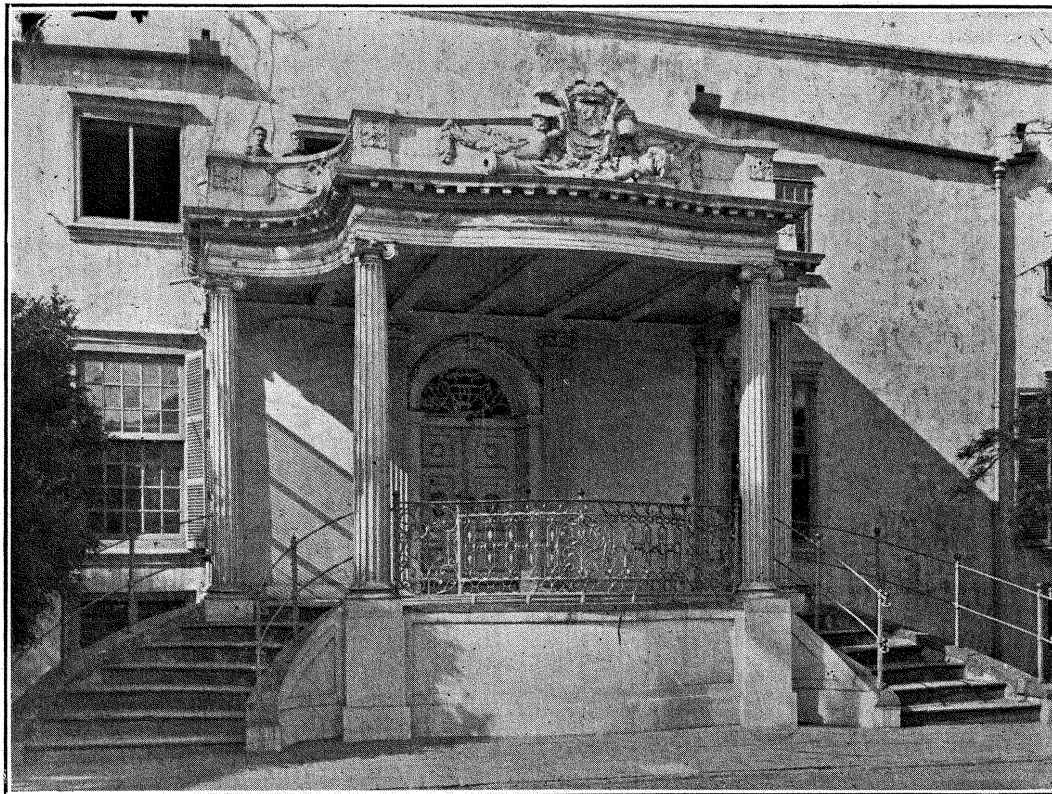
van art. 46 van de kerkenorde van *de Mist*. In dit schrijven wordt als beweegreden aangevoerd: „dat daar bij het wegvallen van andere vroeger bestane steunsels”—bedoeld is: de Classis van Amsterdam en de hollandse Synoden—„dezelve Kerk nu eenigermate aan haarzelve is overgelaten, en in kerkelijke zaken, hetzij leer of plicht betreffende, kerkeraaden geen hooger gerigt hebben, om zich daarbij te gevoegen, iets te nadeeliger en gevaarlijker, daar dit kerkelijk genootschap meer en meer toeneemt, en er ook inmiddels verschijningen hebben plaatsgevonden van andere godsdienstige gezindheden, in deze Volkplanting te voren niet bekend, dewelke, ofschoon voor alsnog niet regtstreeks, nochtans eventueel zouden kunnen strekken om de bij ons vastgestelde orde van zaken omver te werpen.” Daarbij kwam de vrees, die door velen gekoesterd werd, dat nu men van de moederkerk afgescheiden, en er geen éénheid van bestuur was, ongemerkt allerlei vervalsingen van de leer konden insluipen, en er mettertijd zovele aparte sekten konden ontstaan als er gemeenten waren.

Het gevraagde verlof werd verleend. Volgens Art. 49 van de Kerkenorde moest de kerkeraad van de Hoofdplaats de tijd van de vergadering bepalen, met goedkeuring van de Gouverneur, de leden bijeenroepen, en zorgen voor het behoorlijk in vorm brengen van de beschrijvingspunten en het toezenden ervan aan de verschillende gemeenten.

Diensvolgens werd de Synode door de kerkeraad van de Kaapstad bijeengeroepen tegen de 2de November 1824 „ter bevordering van de belangen der gezamentlijke Nederlandsche Christelijke Hervormde Gemeenten.”

De samenkomst van de eerste Synode werd door sommigen met grote verwachting, door anderen met geheime bezorgdheid te gemoet gezien. Men vreesde, dat waar de gemeenten zo lang buiten gemeenschappelijk kerkverband hadden gestaan, het bijna onmogelijk was eenstemmigheid van gevoelen over kwesties van leer en bestuur te verwach-

"DE KAT," KASTEEL, KAAPSTAD.
Hier werden de godsdienst oefeningen gehouden 1674-1704.

ten; en dat er uit de samenkomst veeleer verwarring dan eenheid zou kunnen ontstaan.

Weken te voren hadden de afgevaardigden van de verafgelegen gemeenten zich moeten gereed maken de lange en kostbare reis naar de hoofdstad te ondernemen.

Op de Zondag, die de vergadering voorafging, hield de grijze *Ds. M. Borchers*, de oudste der predikanten, die nu reeds een diensttijd van bijna 40 jaren achter de rug had, een gelegenheidspreek in de oude moederkerk, naar aanleiding van Hand. 26: 22, waarin hij zijn ambtsbroeders opwekte: „getrouw en wakker te zijn in het verrichten van alles, wat strekken kan tot bevordering van de welstand der aan ons toevertrouwde zielen, opdat in de hoogste kerkelijke vierschaar, en bij den onfeilbaren Regter daarboven, eens tot allen mag worden gezegd: *Welkom gij getrouwe dienstknechten, over weinige zijt gij getrouw geweest; over vele zal ik u zetten.*”

PERSONEEL VAN DE SYNODE.

Op de gewichtige dag zag men reeds vroeg talrijke scharen zich naar het kerkegebouw wenden, waaronder ook velen, die tot andere kerken behoorden. Terwijl zij hun zitplaatsen innamen, „liet een aangename muziek door eenige Zuid-Afrikaansche jongelingen zich bij tussenpozingen hooren.”

Intussen had de kerkeraad van de Hoofdstad, met de Kommissaris Politiek, de WelEd. Achtb. Heer *P. J. Truter*, oud-lid van de Ed.Achtb. Raad van Justitie, in de konsistoriekamer zitting genomen om de geloofsbrieven van de „gedeputeerden uit de Buitengemeenten” te ontvangen, en hen hun zitplaatsen aan te wijzen. Het bleek dat ter vergadering verschenen waren: Van

Kaapstad.—Di. Heinrich von Manger, Jan Christoffel Berrangé en Abraham Faure, benevens de Ouderlingen Hendrik de Jongh en Jan Hendrik Hofmeyr, Sr.

Stellenbosch.—Ds. Meent Borchers en Ouderling Jacobus Christiaan Faure.

Paarl.—Ds. Tobias Herold en Ouderling P. T. Blignault.

Zwartland.—Ds. J. Scholtz.

Tulbagh.—Ouderlingen Pieter Conradie en Johannes Diederik Mohr. De predikant, Ds. J. R. Kircherer, was door huiselijke omstandigheden verhinderd, maar is tegen het einde van de vergadering verschenen.

Graaff-Reinet.—Ds. Andrew Murray.

Swellendam.—Ds. Cornelis Mol.

Caledon.—Ds. George Thom en Ouderling D. F. du Toit.

George.—dat vakant was, Ouderling C. L. Campher.

Uitenhage.—Ds. Alexander Smith, zijnde de Ouderling

P. Maree nog niet aangekomen.

Somerset West.—Ds. Jan Spijker en Ouderling D. J. Morkel.

Worcester.—Ds. Henry Sutherland en Ouderling J. du Toit.

Van *Cradock*, waar Ds. Taylor stond, en *Beaufort*, dat vakant was, waren geen afgevaardigden verschenen.

De eerste Synode bestond dus uit twaalf—tegen het einde uit dertien—predikanten en tien ouderlingen. Van de veertien destijds bestaande gemeenten waren twaalf vertegenwoordigd. De Goeverneur had tot Kommissarissen Politiek benoemd: de Hoog Ed.Achtb. Heer Sir *John Truter* en de Heer *P. J. Truter*.

OPENINGSPLECHTIGHEID.

Volgens Art. 47 van de Kerkorde moest „het Praesidium rouleeren tusschen de presente Predikanten, naar den rang van den ouderdom der Kerken in welke zij als leeraars dienen,” terwijl het Scribaat moest worden waargenomen door de predikant, die de volgende vergadering zou moeten praesideren. Derhalve werden tot Moderatoren benoemd:

Een hoge ambtenaar van de Oostindiese Kompanjie. Op bezoek aan de Kaap in 1865 toen hij allerlei voorschriften gaf, waarvan de meesten tot

het einde van de Kompanjie van kracht waren. De plaatsnaam "Drakenstein" werd zo genoemd naar een bezitting van hem in Holland.

H. A. VAN RHEEDE TOT DRAKENSTEIN.

Di. J. C. Berrangé, die als praeses van de kaapstadse kerke- raad de voorlopige werkzaamheden geleid, en de vergadering voor wettig gekonstitueerd verklaard had, en *M. Borchers*, zullende laatstgenoemde „tevens als Secretaris fungeeren.”

Nadat de Praeses verslag gedaan had van de „preliminaire handelingen des Kerkeraads,” werden de beide Moderatoren benoemd om de eerste Kommissaris Politiek van de woning des kosters af te halen. Toen zij hem „met statigheid naar de vergadering hadden begeleid,” en de Praeses hem in naam van de Synode welkom geheten had, werd door de Scriba een „solemneel gebed” gedaan, en daarna op advies van Sir *John Truter* besloten, zodra de plechtige opening geschied was, de vergadering met gesloten deuren te houden, terwijl van al de leden de strikste geheimhouding verwacht werd. Vervolgens begaven de leden zich in processie naar de kerk, „terwijl een aangename muziek werd gehoord.”

Aan weerszijden van de preekstoel waren er tafels aangebracht. Aan die ter rechterzijde namen de Heren Kommissarissen Politiek plaats, aan die ter linkerzijde de Heren Moderatoren, terwijl aan een langer tafel vóór de preekstoel de afgevaardigden der gemeenten zaten, volgens de ouderdom van de gemeenten, die zij vertegenwoordigden.

Nu hield de Hoog Eerw. Praeses „een voortreffelijke redevoering.” Na de redenen te hebben genoemd voor het bijeenroepen der vergadering en „behoorlijke lof” te hebben „toegezwaaid aan het weldadig Gouvernement, waaronder wij leven, en door hetwelk ons nu dit voorrecht wordt vergund,” geeft hij een korte opsomming van het werk, waarmede men zich bezig houden zal. „De Kerkenvergadering” zal zich „uit haren aard voornaamlijk en geheel en alleen bepalen tot de Kerkelijke zaken der Hervormden onder ons.” Zij zal zich bezig houden met „de noodige wijzigingen, veranderingen, verbeteringen en

vermeerderingen van de vigerende Kerkenorde, overeenkomstig de tegenwoordige behoeften van tijd en plaats onder ons, en zulks met inachthouding van de fundamentele grondstellingen van de Nederlandsche Kerk, waarvan wij afstammen, met zorgvuldige onthouding van alles wat buiten de grenzen van onze Kerk is liggende,—den Staat of het Burgerlijk Wezen en Burgerlijk Onderwijs betreffende,—ja ook de godsdienstige gevoelens van anderen, die buiten ons zijn, rakende.” Vervolgens richtte hij het woord tot de leden der Vergadering. Hij eerbiedigt en aanbidt „den zonderlingen weg der Hooge Voorzienigheid en het Godsbestuur,” die hem, een inboorling van dit land, „die zijn wieg en bakermat in deze stad gevonden heeft,” tot de eervolle betrekking geroepen had om deze eerste Kerkenvergadering te praesideren en hoopt „door hulpe van boven” zich die eer waardig te gedragen en de beraadslagingen zo te leiden en te bestieren „als meest dienen kan om de belangen van de Gods Kerk in deze Volkplanting, en den voorspoed, welstand en luister der Hervormde Gemeentens in dezelve te helpen bevorderen en verzekeren.” „En zoo staan wij dan nu”—aldus gaat hij voort—„op dit aandoenlijk en plechtstatig oogenblik voor het oog van Jezus Christus, den Gezalfden des Vaders, ons gezegend Hoofd en Heer, den nooit genoeg geroemden Koning Zijner Kerke om aan het Heiligdom des Heeren te arbeiden, hetzelfde te bevestigen, te vergrooten, te versieren en op te luisteren! Welaan! laat ons eene vergadering houden, waarvan men in de daad mag zeggen: ‚Zie hoe liefelijk deze als Broeders, als Zonen van hetzelfde Huis, in eendragt zamen wonen.’ Dat wij dan met eenparige schouder de Arke des Heeren dragen, dat onze onderlinge omgang en zamenleving het merkteeken vertoone van Gezanten van Jezus Christus; dat wij in onze verkeerung met anderen het Heilig Evangelie, hetwelk wij prediken, eer aandoen,—en vooral in geen ding, zoo binnen als buiten

Gouverneur-Generaal van
Nederlands Indië. Ge-
trouwd met een klein-

dochter van Jan van
Riebeeck. Op bezoek
aan de Kaap 1710.

JOAN VAN HOORN.

deze Vergadering, aanstoot mogen geven, maar wandelen gelijk het den Heiligen betaamt."

Eindelijk heet hij de „Heeren Commissarissen Politiek” welkom, en bidt dat hun aanwezigheid strekken mocht „om aan het Gebouw der Hervormde Kerk in dezen lande vastheid toe te brengen, ons met uwe wijsheid voor te lichten,—door uwe tegenwoordigheid te ondersteunen” . . . en te zijn „onder en over ons als vleugelen, die ons beschermen en dekken, uitgebreid over deze Vergadering door onze geëerbiedigde Overheid.” Deze rede werd door *Sir John Truter* „op eene voortreffelijke wijze beantwoord.”

WERKZAAMHEDEN.

Nadat de plechtigheid afgelopen en het publiek vertrokken was, werd de opening der vergadering „met de gebruikelijke plechtigheid van den hamerslag door den Hoog Eerw. Praeses” aangekondigd, en toog men dadelik aan 't werk, om een reglement van Orde op te stellen.

De Vergadering was zeer gelukkig in haar Voorzitter. Op twaalfjarige leeftijd naar Nederland vertrokken, had hij zich daar, na zijn toelating tot de Evangeliebediening, gevestigd, op menige kerkelijke vergadering blijken van bekwaamheid en een gezond oordeel gegeven, en was na een verblijf van 84 jaren in den vreemde, in 1815 naar zijn vaderland teruggekeerd. Zowel zijn eigenaardige gaven, als de ondervinding door hem in kerkelijke vergaderingen in Nederland opgedaan, maakten hem uitnemend geschikt om de eerste Synode te leiden, vooral by het optrekken van een reglement voor het bestier der Kerk, een der gewichtigste zaken waarmede zij zich bezig houden moest.

Op advies van de eerste Kommissaris werd besloten „de thans vigeerende Kerkorde aan te nemen als grondslag en algemene grondregel,” terwijl de „algemeene bepalingen van Kerkbestuur,” die men nu optrok zouden beschouwd worden „als modificatiën en bijvoegselen er van, geboren

uit de veranderde gesteldheid der tijden en omstandigheden.” De Synode kon ook moeilijk anders handelen. Het was krachtens Art. 46 der Kerkorde, dat zij bijeengeroepen was, en door gebruik te maken van deze bepaling had men haar stilzwijgend aanvaard. En nu is het gemakkelijker te zeggen, dat zij zich niet had moeten onderwerpen aan een Kerkorde haar van buiten opgelegd. Maar die zo spreekt houdt niet rekening met de historie. Van het begin af had de Kerk alhier onder de plak der regering gestaan, en behalve tijdens de kortstondige duur der Gekombineerde Kerkvergaderingen was haar nooit de gelegenheid tot gemeenschappelijke aktie gegeven. Te verwachten dat zij nu eensklaps, in het volle bewustzijn van de vrijheid die zij in Christus had, in verzet moest komen tegen de landwet is onbillik. Zij kon niets anders doen, dan gebruik maken van de beperkte vrijheid, die haar gelaten was, en dan zoeken door gemeenschappelijk optreden haar rechten stap voor stap van de regering te veroveren.

In het optrekken van de „Algemeene Bepalingen” nam de Synode tot richtsnoer het „Algemeen Reglement voor het Bestuur der Hervormde Kerk in Nederland,” in 1816 ingevoerd, met zodanige wijzigingen en veranderingen als de plaatselijke toestanden vereischten, en „met bijzondere inachtneming van den geest en bewaring van het gezag van de tegenwoordige regeering.” Dat men dit deed, is niet te verwonderen, daar men hier altoos naar de leiding van de moederkerk gevraagd, en hare gebruiken zoveel mogelijk gevolgd had.

Dat onze vaders hiermede niet bedoelden het Gereformeerd karakter van ons stelsel van Kerkbestuur prijs te geven, blijkt uit een schrijven van de Scriba der Synode aan de Goeverneur, waarin gevraagd wordt, dat o.a. ook de Kerkenordening van de Nationale Synode van Dordt op de Goevernementsdrukkerij mocht gedrukt worden, daar zij „een fundamenteel Document van al onze Kerkreglemen-

Deze predikant bezocht de Kaap in 1685, 1695, 1705 en 1714. Bekend door zijn groot werk over de Oost-indiese Kompanjje, samengesteld naar

gegevens, door anderen geleverd. Daarin gaf hij ook een "Beschrijvinge van de Kaap de Goede Hoop" (1726).

DS. FRANÇOIS VALENTIN.

ten is, waaraan wij allen verplicht zijn ons te houden." Dat zij, zonder het te willen, toch dat karakter zouden prijs gegeven hebben, door het „Algemeenê Reglement" tot rechtsnoer te nemen, moet ontkend worden. Zij hebben dat Reglement niet in alles gevolgd. „Besturen" in de zin van het „Algemeene Reglement" der Nederlandse Hervormde Kerk, kennen de Synodale bepalingen niet. Het bestuur wordt rechtstreeks door den kerkeraad en door de gezamenlike kerkeraden in Ring en Synode uitgeoefend.

De gemeenten werden verdeeld in drie Ringen. De *Eerste Ring* zou bestaan uit de gemeenten: Kaapstad, Stellenbosch, de Paarl, Zwartland en Somerset; de *Tweede* uit die van Tulbagh, Swellendam, Caledon, George en Worcester; de *Derde* uit die van Graaff-Reinet, Uitenhage en Cradock.

Wat ons in deze Bepalingen vooral hindert, is de geest van slaafse onderworpenheid aan de Regering, die overal doorschijnt; iets dat zich na de ondervinding opgedaan met de Gekombineerde Kerkvergaderingen laat verstaan. Lang zou het echter niet duren voordat zij zich sterk genoeg voelen zou om met Gods hulp de strijd om haar vrijmaking met de regering aan te binden.

BESLUTEN.

Een der eerste zaken, die de ernstige aandacht der Synode genoot was de stichting van een fonds om te voorzien in het onderhoud van predikants weduwen en wezen, wier lot in het verledene beklagenswaardig genoeg was.

Volgens de Kerkorde waren de weduwen gerechtigd op een pensioen van 30 Rds. p.m., dat met de daling in de waarde van de Rijksdaalder op £2 5s. kwam te staan. Ten einde zulk een fonds te scheppen, zou elke predikant zich verbinden een zekere inleg te betalen berekend naar zijn ouderdom, en om een vierde van zijn traktement elk kwar-

taal in de kas van het fonds te storten, totdat het volle bedrag van de inleg afbetaald was. Daarbij was hij nog verplicht een maandelikse kontributie van 3 Rds. op te brengen. Van elk huwelijk op buitengewone tijd, zou 25 Rds. geheven worden ten bate van het Fonds; en dan zou men van de regering een renteloos voorschot van 10,000 Rds. uit de fondsen van de Weeskamer voor een termijn van 10 jaren zien te verkrijgen. Bedenkt men nu hoe uiterst karig de bezoldiging der predikanten in die dagen was, dan verdienen onze vadersen alle lof voor hun eenparige bereidwilligheid om zich zulke aanzienlike offers te getroosten, ten einde voorziening te maken voor hun huisgezinnen, in geval zij hulpeloos mochten achtergelaten worden.

Maar ook de nood der Kerk woog hun zwaar op het hart, en vooral het gebrek aan predikanten. In de 7de zitting werd een kommissie benoemd om een plan op te trekken voor de oprichting van een Theologiese Kweekschool. Het konsept, dat ingediend werd, en hier niet in bijzonderheden kan besproken worden, doet ons zien, dat de vadersen geen geringe eisen aan de toekomstige Evangeliedienaren stelden. Er zou één Professor in Bespiegelende Wijsbegeerte en Letteren; één in de Wis- en Natuurkundige Wetenschappen; en één in de Godgeleerdheid zijn. De kolleges zouden in 't Latijn gegeven worden, en de cursus over zes jaren gaan, waarvan twee aan de beoefening der Literariese en Natuurkundige vakken, en vier aan de Theologie zouden gewijd worden.

Voorts maakte men voorziening voor fondsen om de kosten der Synodale Vergaderingen te dekken; stelde reglementen op voor oefeninghouders en godsdienstonderwijzers; nam besluiten ten gunste van de openbare bevestiging of voorstelling van lidmaten, over de noodzakelijkheid van godsdienstonderwijs, en nog andere zaken, die niet alle kunnen genoemd worden.

**Gouverneur-Generaal van
Nederlands Indie. Op
bezoek aan de Kaap in
1743, toen hij last gaf tot**

**de stichting van Roode-
zands Kerk (nu Tulbagh)
en Zwartlands Kerk (nu
Malmesbury).**

BARON GUSTAF WILLEM VAN IMHOFF.

Wat echter niet kan worden voorbijgegaan, is de bespreking van de wenselijkheid ener vereniging met de Schotse Kerk. Men besloot dat hoewel een „verbroedering” met die Kerk van wezenlijk belang zou zijn, er onoverkomelijke hinderpalen in de weg stonden, „waarom het best gedacht is, dit stuk vooralsnog tot geen onderwerp van conclusieve deliberatie te maken.” Dat er achter dit besluit een sterker gevoel zat, dan men uit de officieele acta zou vermoeden, blijkt uit de verklaring van de Kommissaris Politiek in zijn verslag aan de Goeverneur, dat, indien de Synode anders besloten had, dit aanleiding zou gegeven hebben tot scheuring en verwarring in de Kerk, die gevaarlijk zouden geworden zijn voor de openbare rust. Immers de voornaamste leden der Kerk hadden ondubbelzinnig te kennen gegeven, niet te zullen toelaten dat de Kerk alhier onder het „oppergezag” van een vreemde Kerk zou staan.

SLUITING.

In veertien zittingen had de vergadering haar werkzaamheden geëindigd, en op 19 November vond de plechtige sluiting plaats in tegenwoordigheid van de Goeverneur, de hoge ambtenaren, en een grote schare van belangstellenden, met een rede van de voorzitter naar aanleiding van Matt. 13: 31, 32. Daarop werd de Herderlike brief, op last der Synode door de Scriba opgesteld en door haar goedgekeurd en aangevuld, voorgelezen. Daarin worden de gemeenten opgewekt de 37 Artikelen der Belijdenis, en andere openbare gedenkstukken van die tijd, achter onze Bijbels gedrukt, te lezen en te herlezen, de Godsdienstoefeningen getrouw bij te wonen, zonder onderscheid te maken, wat de leraars betreft, tussen volk en taal, daar allen „hetzij wij Holland, Duitschland Schotland of dezen uithoek tot ons Vaderland hebben dezelfde begrippen koesteren, gelijke bedoelingen hebben, en de formulieren van eenigheid gezamen-

lijk aangenomen hebben.” Zij worden aangespoord „tot waarneming van den huiselijken godsdienst, tot een vroom en godzalig gedrag, tot eerbied en ontzacht jegens de Wetten en Overheden, tot heiliging van den dag des Heeren, en tot arbeid door leer en voorbeeld aan de Heidenen, vooral van het eigen huisgezin.”

De verrichtingen werden besloten met een toespraak van *Sir John Truter*, waarin hij de leden prijst voor hun „eenstemmige medewerking” en de verzekering geeft van de welwillende houding van het Goevernement „onder welks vleugelen de Hervormde Kerk zulk een koesterende bescherming geniet.”

Na het dankgebed door de Scriba, het zingen van Gez. 96 en het uitspreken van de „priesterlijken zegen” ging deze eerste en belangrijke Synode uiteen.

Op 14 Julie van het volgend jaar konden Moderatoren officieel aan de gemeenten bekend maken, dat het „Zijne Excellentie onzen geëerbiedigden Hoofdgebieder goedgunstig behaagd heeft, alle de Regulatiën door de Synode ontworpen, met Hoogst deszelfs sanctie te bekrachtigen. In de brief aan *Sir John Truter*, waarin hij die sanktie verleent, dringt hij aan op de noodzakelijkheid van het onderwijs in de engelse taal als de enige, „die voortaan bij alle openbare en gerechtelijke handelingen zal toegelaten worden”; hoewel hij er niet tegen is, dat het Hollands „nog voor eenigen tijd bij het onderwijs zal worden gebruikt.” Die tijd heeft langer geduurd dan *Sir Charles* heeft kunnen vermoeden! Vooral prijst hij de Kommissarissen omdat zij gewaakt hadden voor „het Oppergezag van het Koloniale Gouvernement over de Hervormde Kerk, en zijn recht om met de sanctie van Zijner Majesteits regeering het bestuur der Kerk te regelen, en te controleren, een recht, dat in geenen deele uit het oog verloren, of waarop in geenerlei wijze inbreuk gemaakt mag worden.” En toch, met haar eerste Synode had de Kerk als het ware haar mondige

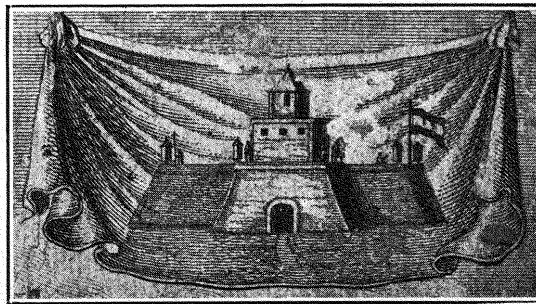
staat bereikt, en het zou moeilijk vallen haar op de duur als minderjarige te behandelen.

Met de eerste Synodale vergadering bereiken wij een van de gewichtigste keerpunten in de geschiedenis onzer Kerk.

De tijd was nu voor goed voorbij, waarin de gemeenten aan zichzelf overgelaten waren, en een ieder doen kon wat recht was in zijn ogen. Er was nu, zoals *Ds. Berrangé* het zo schoon in zijn slotwoord uitdrukt: „een liefelijk snoer daargesteld, dat allen omstrengelt, dat allen zamen bindt en verenigt, en waardoor algemeen en bijzonder belang, ineensmelt.” Van nu aan was er gelegenheid tot gemeenschappelijke samenwerking in belang van de zending, van de opvoeding, of van andere zaken, die het algemeen welzijn der Kerk en van het Godsrijk betroffen. En nu had men ook de schrede gezet op de weg, die niet zonder langdurige en hardnekkige strijd, toch onvermijdelijk uitlopen moest op de uiteindelijke vrijmaking der Kerk van

alle staatsbemoeiing in zuiver kerkelijke zaken, waardoor zij in staat gesteld werd zich onder de zegenende hand des Heren vrij en onbelemmerd te ontwikkelen, en de genadegaven haar geschonken te gebruiken in de arbeid aan de opbouw der gemeenten, en aan de toebrenging van de Heidenen, binnen en buiten hare grenzen tot grootmaking van de naam van haar Gezegende Verlosser.

Op de laatste Synodale vergadering door hem bijgewoond, sprak de ontslapen vader, *Ds. J. H. Neethling*, van Stellenbosch, een aangrijpend woord. „Rehoboth,” riep hij uit met krachtige stem en fonkelend oog, „want nu heeft ons de Heere ruimte gemaakt, en wij zijn gewassen in dit land.” Dat woord mogen wij herhalen bij een terugblik op de eeuw, die voorbij gesnelde is, met diepe ootmoed, en oprechte dankbaarheid jegens onze God, Die ons tot hertoe gebracht heeft. Niet ons, o Heere! niet ons, maar Uwen Naam geef eer!

VAN RIEBEECK'S FORTJE "DE GOEDE HOOP."
1652—1674.

DE AANVANGSJAREN VAN DE KERK.

KERKPLANTING AAN DE KAAP. De Nederduits Gereformeerde Kerk is aan de Zuidpunt van Afrika geplant door de Europeanen, die in het midden van de zeventiende eeuw hier aankwamen en zich hier metterwoon vestigden.

Zij is een dochter van de Gereformeerde Kerk, die na de grote Kerkhervorming van de zestiende eeuw in Nederland ontstaan is. Die Kerk is in grote strijd en onder hevige vervolging geboren. Keizer Karel V, die van 1519 tot 1555 Heer der Nederlanden was, had zich tot doel gesteld de Hervormde leer niet toe te laten, en allen die haar beleden, met vuur en zwaard uit te roeien. De "bloedplakkaten," zoals het volk ze noemde, dreigden allen, die het waagden voor hun belijdenis uit te komen, met gevangenisstraf of met de brandstapel, en velen—vrouwen zowel als mannen—ondergingen de marteldood. Geen wonder dat de eerste Gereformeerde Kerken zich noemden: „Kerken onder 't Kruis." Velen waren genoodzaakt de bloedige vervolgingen te ontwijken en stichtten in Engeland en in Duitsland „Vluchtelingen-kerken."

De eerste samenkomst van predikanten en voorgangers, om een voorlopige regeling voor de Gereformeerde Kerken vast te stellen moest dan ook in het buitenland, te Wesel, gehouden worden (1568). Ook de eerste Synode kwam buiten Nederland te Emden samen (1571). Eerst in 1574

werd er een Synode op nederlandse grond, en wel te Dordrecht gehouden. Van het begin aan werd in deze Synoden de Nederlandse Geloofsbelijdenis, in 1561 door de vrome martelaar Guido de Brès opgesteld, erkend. Zij bestaat uit 37 artikelen en bevat in korte trekken de leer van de grote hervormer, Johannes Calvijn, die naar hem het Calvinisme heet, en waarvan de grondgedachte is de erkenning van Gods volstrekte soevereiniteit over al Zijn schepselen en het oppergezag der Heilige Schrift, niet alleen als regel des geloofs maar ook des levens.

Weldra kreeg ook de Heidelbergse Katechismus, in 1562 door Zacharias Ursinus en Casper Olevianus vervaardigd, kerkelijk gezag; en op de grote Synode van Dordrecht (1618), onder voorzitterschap van Ds. J. Bogerman gehouden, werden deze beide stukken met de vijf kanones of leerregels door die Synode opgesteld, goedgekeurd en als belijdenisschriften vastgesteld.

Deze drie stukken, de *Formulieren van Eenigheid*, zijn dan ook de belijdenisschriften der Nederduits Gereformeerde Kerk in Zuid-Afrika en van al de andere verschillende Gereformeerde Kerken in ons land.

Het was op de 3de April 1652 dat Jan van Riebeeck met de zijnen in de Tafelbaai ankerde, om van onze zuid-afrikaanse uitheem, in naam van de toen bestaande „Nederlandsche Geocroonijerde Oost-Indische Compagnie," bezit te nemen.

Daags na zijn aankomst begon hij met het bouwen van een fort, waarschijnlijk aan het noordwestelijke einde van de tegenwoordige Parade, niet verre van waar nu het postkantoor is gelegen. Deze sterkte moest dienen ter beschutting van de volkplanting tegen de onverhoopte vijandelikheden van de naturellen en de menigte van de rondzwervende wilde dieren, alsook tot berging van de meegebrachte voorraad proviand.

Het fort was een „vierkant,” 250 rijnlandse voeten lang en breed. De muren waren van grond, van onder 20 voet, en van boven 16 voet dik. Rondom het gebouw was een sloot, waarin het water van de Versrivier kon worden geleid. Van binnen waren er enige houten gebouwen, zijnde woningen, barakken en bergplaatsen. Reeds vanaf de eerste Zondag na de aankomst, werd in de grote kamer van het huis van de Kommandeur in het fort, geregeld alle Zondagen dienst gehouden. Tot bijwoning ervan waren al de werklieden verplicht, op straffe van een zware boete. In het formuliergebed, waarmede Van Riebeeck de vergaderingen van de Politieke Raad opende, komt de bede voor „dat Uwe ware Gereformeerde Christelijke Leere onder deze wilde brutale menschen (de Hottentotten) mochte voortgeplant ende verbrijt worden.” In de oudste stukken in ons archief berustende, wordt bijna altijd van de „Gereformeerde Religie” gesproken, zelden van de „Gereformeerde Kerk,” en nooit van de „Hervormde Kerk.” De eerste kerkeradsleden van Kaapstad hebben evenwel door hun naamtekening hun gehechtheid beleden aan „de belydenisse der Gereformeerde Kerke.” Eerst tegen het einde der 18de eeuw werd de naam „Hervormd” als verwisselbaar met „Gereformeerd” gebruikt. En dat gebruik bleef in zwang tot 1842, toen door de Synode vastgesteld werd, dat in het vervolg slechts één naam, t.w. die van „Nederduits Gereformeerd Kerkgenootschap” zou gebezigd worden.

KAAPSE ZIEKE-TROOSTERS.

Dertien jaren lang was de kolonie aan Kaap de Goede Hoop gevestigd, alvorens zij zich verheugen mocht in haar eerste vaste leraar. De Kaap werd in die tijd steeds gerekend tot de Nederlands Oostindische bezittingen, en droeg de naam „de frontier fortresse van Indië.” Batavia, Ceylon, Amboina, Formosa,—al deze en nog veel andere plaatsen moesten van predikanten voorzien worden, voordat de groei der bevolking aan de Kaap de aanstelling van een vaste leraar aldaar rechtvaardigde. Dat betekende niet, dat de Kapenaren zonder geestelijke verzorging gelaten werden. Dat zou de godsdienstige geest van die tijd nimmer hebben gedoogd. Neen; op één der schepen, die onder Van Riebeecks opperbevel te Tafelbaai binnenvoeren, op 6 April 1652, bevond zich een krankebezoeker, genaamd Willem Barendszoon Wylant, aan wie de zorg voor de dagelijkse godsdienstoefening (nevens zijn krankebezoek) was opgedragen. Wylant was wat wij vandaag zouden noemen een godsdienstonderwijzer, die wel om zijn ambtswil geëerd werd, doch niet de titel „dominee” voeren mocht, en wie het ook niet toegelaten werd doop of avondmaal te bedienen. Des Zondags moest hij een preek voorlezen. Het werd hem door Van Riebeeck wel soms toegestaan, zelf te preken of een preek te memoriseren en dan als zijn eigen voor te dragen. Doch toen dit bekend werd, gelastte de kerkeraad van Batavia, die toen ter tijd ook de kaapse kerkelijke zaken reguleren moest, de Kommandeur hem het prediken te beletten, en te vermanen „hem binnen de paalen van zijne bedieninge te houden; (wij) sulcx verstaande dat (hij) nu en dan in 't eenen en anderen daer van is afgeweken, en den dienst so als 'n een praedicant toecomt waergenomen. 't Behoorde hem wel bekend te sijn sijnen sickel in eenes anderen oogst niet te slaan, noch aen sich die eere te trekken, die tot noch toe, bij manquement van eene wettelijke beroupinge, hem niet toe ende comt.” Waaruit wij kunnen

afleiden, dat de predikanten van de 17de eeuw, evenals predikanten uit latere eeuwen, niet weinig op hun eer gesteld waren.

Afgezien van de gewraakte aanmatiging, schijnt Wylant een geschikt mens te zijn geweest. In het archief is een brief van zijn hand, gericht aan de Classis van Amsterdam, die de eerste berichten bevat aangaande kerkelijke aangelegenheden in de jonge volkplanting. Zijn werkzaamheden beschrijft hij in deze bewoordingen:

„Die maniere van 't houden van den godsdienst is dat wij alle avonden, wanneer het volcq gegeten heeft, het avondgebedt doen mit een vers twee ofte drie te singen, na die gelegenheit des tijts. Ende Sondaegh so lese ick een predicatie voor, ende dat een Sondaegh een evangelist text, die ander Sondaegh een verklaringe uijt Ursinus ofte uijt Lansbergius over die Categismus; ende laet dan die jongens die vragen opseggen en mit een schrifuerplaeuse twee dre bewijzen. Het soude wel twee reijs Sondaeghs gedaen worden, maer overmits dat het volcq die ganse week moet wercken, so verstaat het Opperhoofd (Van Riebeeck) dat het beter is één reijs dan twee reijsen.”

Wylant liet zich ook aan de Hottentotten gelegen liggen. Van Riebeeck gebruikte hem één en andermaal om met de Hottentot-opperhoofden onderhandelingen aan te knopen, en Wylant trachtte ook zelf een paar der heidense kinderen by zich in huis te nemen, ten einde ze te leren lezen en schrijven. Zijn pogingen liepen echter op niets uit. „Het is een seer arm elendich volcq na siel ende lichaam,” luidt zijn oordeel, „berooft van alle kennisse Godts, en leven als het vee.” De eerste pogingen tot zendingwerk in Zuid-Afrika waren niet biezonder gelukkig.

In Maart 1656 vertrok Wylant met zijn gezin naar Batavia. Hij werd als krankebezoeker opgevolgd door Pieter van der Stael, dit met Geertruida van Riebeeck, zuster van de Kommandant, gehuwd was, en zijn vrouw en twee kinderen met zich meebracht naar de Kaap. Aan van der Stael werd terstond opgedragen, school te houden voor de kinderen der slaven, omdat hij „seer goet ende prompt

(was) in 't lesen van recht Hollands Nederduyts.” Van der Stael was getrouwer dan Wylant in het opzenden aan de Classis van Amsterdam van geregelde verslagen van de staat van de godsdienst aan de Kaap. Wij bezitten acht van zijn brieven, die gedurende de jaren 1657-1663 geschreven werden, en ons niet slechts een naamlijst van voorbijvarende predikanten aanbieden, maar tevens een register vormen van gedoopten en in het huwelijk bevestigden. In 1663 vertrok Van der Stael, na een zevenjarige ambtsbediening in Zuid-Afrika, naar Batavia, in de hoop „op Malacqua te geraken, bij mijn swager Jan van Riebeeck, die daer voor Commandeur-president gesonden is.” De twee familieën schijnen zeer gehecht aan elkander te zijn geweest.

Op Van der Stael volgde Ernestus Back, van wie echter weinig goeds te berichten is. Hij gaf zich aan onmatigheid over, en verdiende werkelijk het verwijt dat soms gemaakt werd, dat menig krankebezoeker ook een drankbezoeker was. Back kwam hier in Sept. 1663 aan, begon opnieuw een school voor blanke zowel als slavet kinderen, doch moest wegens zijn ongeregeld leven weldra geschorst, en eindelijk met zijn familie in 1665 naar Batavia overgezonden worden. De woorden van de dépêche, waarin Kommandeur Wage naar het besluit aangaande Back aan de Raad van Indië meedeelt, zijn het waard hier aangehaald te worden:

„Omdat ons Godt met zijn rechtvaardige straff over onse vuyl en sondich bedrijff nu wel twee maenden alle nachten achtereen door een ijzelicken steert-sterre aan den hemel is comen te dreijgen, weswegen (wij) dan nu oock hooch geacht hebben ons de gemelte onwaardige leeraar (Back) quijt te maken, en deselve nevens sijn familie per dit jacht mede na Batavia vertrecken te laten.”

Na die onwaardige Back ageerde voor korte tijd als krankebezoeker Jan Joris Graa, die echter na een diensttijd van slechts 7 weken (1 Mei tot 7 Junie 1665) overleed. Twee en een halve maand later, n.l. op 18 Augustus 1665, kwam Johannes van Arckel, de eerste vaste predikant, in de Tafelbaai aan. (Uit „Het Zoeklicht,” Junie 1923.)

VOORBIJVARENDE PREDIKANTEN. Al mochten de zieketroosters doop noch avondmaal bedienen, de kolonisten bleven evenwel niet helemaal verstoken van het gebruik der bondzegels. Op voorbygaande schepen die of naar of van Indië voeren, bevond zich meermalen een predikant, en daar zulke schepen gewoonlijk twee of drie weken in de Tafelbaai vertoefden, ten einde hun kranken een kans tot herstel te geven, kregen de predikanten gelegenheid om in 't fort te prediken, de doop aan jonge kinderen te bedienen, en het Avondmaal met de gemeente te vieren.

De eerste predikant die aan de Kaap aldus predikte en het Heilig Avondmaal uitdeelde was Ds. Johannes Bakker. Dit geschiedde een maand na de stichting der Kolonie, blijkens het volgende bericht in Wylants verslag aan de Classis van Amsterdam: "Den 10 Maey int jaer '52 is hier gekomen, met het schip die Oliphant, Joannes Backerus, . . . ende heeft hier die eerste predicatie gedaen op den 12 Maey ende ock op die selve tit het Heylige Avondmaal des Heeren utgedeilt."

De eerste doopsbediening vond plaats op Zondag, 24 Augustus 1652 door Ds. Fredericus Fronten,—omtrent welke plechtigheid Wylant als volgt heeft gerapporteerd: "Den 17 Augusti int jaer '53 is hyer gekomen, mit schip die Fenicx, domine Fronten; . . . heeft hyer den 24 een predicatie gedaen ende het Heylige Avondmael des Heeren utgedeilt; heeft ock myn soontien gedoopt, out synde jaer en tin weken, genaemt Bernert Willemsz. Wilant, en is de eerste geboren Christen, die in dese voortresse geboren is."

Van die voorbijvarende predikanten, was de merkwaardigste Philippus Baldaeus, die speciale opmerking verdient, omdat zijn optreden aan de Kaap in verband met zijn weigering om het kind van een slavin te dopen, grote opspraak verwekte.

Ds. P. BALDEUS. Ds. Philippus Baldeus, geboren te Yperen in het jaar 1633, werd in 1654 „binnen de stad Amsterdam tot den heyligen dienst en uijtbreijdinge van de eere Godts en het Koninkrijke Jesu Christi in de afgeleegene gewesten verzonden." Hij vertrok kort daarna, en deed op zijn reis naar Indië in Maart 1655 de Kaap aan, waar hij enige dagen vertoefde en vier malen het Evangelie verkondigde. Hij had gehoord „dat van de Inwoonderen van de Kaap de Goede Hoop getuigt werdt dat zij t'eenemaal schijnen zonder Godt en Godtsdienst te leven," doch hij bleef niet lang genoeg om zelf onderzoek te doen naar de toestand der Hottentotten. Hij arbeidde op het eiland Ceylon en deed zendingwerk onder de heidenen, eerst te Galle en later te Jaffna, en keerde in 1666 naar Holland terug. Op de terugreis deed hij weer de Kaap aan. Ditmaal vertoefde hij drie maanden gedurende welken tijd hij gelegenheid had om op te merken „dat veel van de menschen en barbarische natien heymelijk en bij nacht op hun eygene mannier hare godsdienst plegen—niet alleen om de stilheid en de meeste bequaamheijt dewijl de groote hitte dan geweeken is, maar ook de Heijdenen meenden vast dat ook de goden des nachts op de aarde kwamen." Gedurende zijn kort verblijf gaf Baldeus aanleiding tot een grote opschudding in kerkelike kringen. Hij woonde namelijk op 21 Maart 1666 een godsdienstoefening bij, geleid door de gevestigde predikant, Ds. J. de Vooght, in het oude Fort. Het was een doopdienst, en aan het einde werd het Sakrament toegediend aan een kind van europese ouders. Vervolgens trad een slavin vooruit met haar zuigeling. Reeds had Ds. de Vooght zijn vinger in het water gedoopt om ook dit kindje te besprenkelen, toen Ds. Baldeus opsprong en tegen die doopsbediening protesteerde. De Kommandeur Wagenaar, in wiens huis de dienst gehouden werd en die tegenwoordig was, bleef stil en liet het terrein

Ds. PHILIPPUS BALDEUS.
Was jaren lang als evangeliëdienaer in het Oosten werkzaam.
Op bezoek aan de Kaap 1666.

aan de protesterende predikant. Ds. de Vooght gaf toe en de moeder moest met haar ongedoopt kindje huiswaarts keren. Doch de Politieke Raad kwam op de Maandag bijeen en besloot „na voorafgaande accurate overwegingh, dat wij ons voortaan de eens gegeven goede order reguleren en den predikant De Vooght aanseggen sullen dat sijn E. dat h. werck sijn voortgang sal laten nemen en aanstaande Sondag dat wegh gewesen slaven kindt en alle ander die daarom soude mogen comen versoecken, ider sijn doopsel te laten genieten mits dese onse resolutie alvoren gemelten Baldeum sal gethoont en met eenen aangedient worden.” Dit besluit berustte op een missieve van de hoge Indiese Regering dd. 26 Jan. 1655, gerugsteund door de Classis van Amsterdam—, „dat slavenkinderen op 't christen gelove, van degeene, daarse bij inwoonen, 't sijn het hun lijf heeren sijn ofte niet, wel mogen worden gedoopt mits dat dezelve haar verbinden sodanig kind of kinderen in de Christelijke religie op te trecken, sijnde dit ten principalen gefundeert op het exempel van den Patriarch Abraham, op wiens gelove allen die van sijnen huijse waeren besneden wierden.” Ds. Baldeus moest zich bij dit alles neerleggen en liet over deze kwestie niet verder van zich horen. Hij arbeidde later in zijn vaderland te Geeryliet en publiceerde in 1672 een lijvig boekdeel bevattende „Een Nauwkeurige Beschryvinge van Malabar en Choromandel, Derzelver aangrensende Rijken, en het machtige Eijland Ceylon, Nevens een omstandige en grondigh doorzochte Ontdekking en Wederlegging van de Afgoderije der Oost-Indische Heydenen, waarin derzelver grootste geheymenissen soo uyt de eygene Geschriften als 't Zamenspraak, en Bijwooninge der Voornaamste Bramines en andere Indische Wetgeleerden getrouwelijk wierden aan 't licht gebracht.”

Onder zijn portret in dit boekdeel, staat dit regeltjie:

Dit is Baldeus zelf, die 't blinde Heydendom,
Door leven en door leer bracht tot het Christendom.

DE EERSTE GEMEENTEN.

DE GEMEENTE KAAPSTAD. In 1665, behaagde het de "Bewindhebbers in het lieve Vaderland," de eerste vaste predikant voor de volkplanting aan te stellen. De man daartoe gekozen, was Ds. Johan van Arckel, die op 23 Augustus 1665, zijn intrepreek deed in het fort, en 's namiddags nog een leerrede hield en negen kinderen doopte.

Van het jaar 1665 af rekent men dus ook de stichting van de gemeente Kaapstad. De eerste kerkeradsvergadering, zoals blijkt uit het eerste notuleboek van 1665, werd in dat jaar gehouden. De eerste kerkeraad bestond uit Ds. van Arckel, een lid van de Raad der Politie (Regering), ouderling Abraham Schutte en diaken Johannes de Wiener. Alle kerkeradsbesluiten, al werden die ook met medeweten van de Kommissaris Politiek genomen, waren onderworpen aan de goedkeuring van de Politieke Raad.

Al spoedig werd de zaal in het fort te klein voor de godsdienstoefeningen, en begon men naar een ander lokaal uit te zien. Een houten gebouw, dat op het plein van de fortresse stond, werd daartoe in orde gebracht en als tijdelijk kerkje gebruikt.

Ds. van Arckel, "de goede Leraar der gemeente, regte voorganger en leider tot alle Christelijke deugden," overleed, tot aller spijt, na korte ongesteldheid, op 12 Januarije 1666. Zijn stoffelijk overschot werd de volgende dag tegen de avond zeer statig met een groot uitgeleide onder het houten kerkje op het plein nabij de fortresse, ter aarde besteld. Van Arckel werd opgevolgd door Ds. Johannes de Vooght.

Wegens de aangroei der gemeente werd spoedig ook het tijdelijk kerkgebouw op het plein ongeschikt voor de godsdienstoefeningen, en besloot men de diensten 's Zondags te houden in het pas gebouwde kasteel, naar het stamhuis van de stadhouders, Oranje Nassau genoemd. Daartoe werd de Raadzaal, de „Kat" genoemd, ingericht als kerkzaal en op de trap aan de ingang, stond altijd een van de lijfwachten van de Goeverneur, om toe te zien, dat er gedurende de godsdienstoefeningen geen ongeregelheden bedreven werden.

Doch deze plaats was ongeschikt en ongeriefelijk. Men wou een doelmatig kerkgebouw hebben. En dit zou dan ook komen. Ds. Pierre Kalden, sedert 1697 predikant aan de Kaap, een bijzondere vriend van de toenmalige Goeverneur, Willem Adriaan van der Stel, wist het bij de Goeverneur zover te brengen, dat in 1701 de grondslagen van een kerkgebouw werden gelegd, en wel ter plaatse waar het nu nog staat, op de Herengracht. Het gebouw, dat 30,000 gulden (£2,500 stg.) kostte, uit de diakonie betaald, werd door Ds. Kalden op plechtige wijze ingewijd op 6 Januarije 1704.

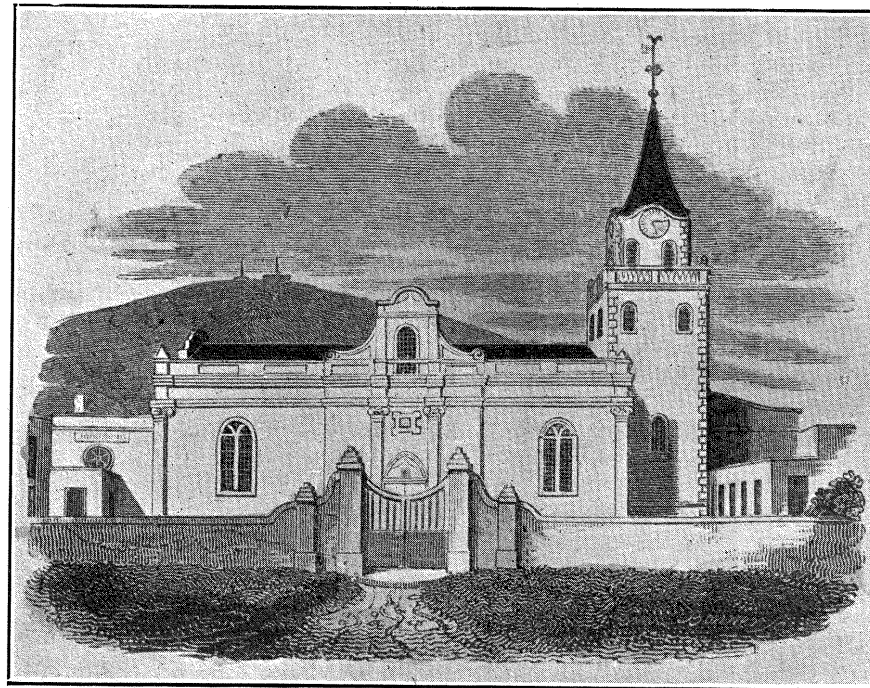
Deze oude kerk was ten naastenbij achtkantig, ongeveer 50 treden lang en ook zo veel breed. Zij had vier grote gevels, in ieder waarvan er een groot glazen raam was. Aan weerszijde was er een zeer nette ingang, met dubbele deuren gesloten. In het noorden en zuiden waren twee schone portalen, rood en wit gemarmerd. In de kerk waren vier ronde pilaren, met fraaie gestoelten er naast, bestemd voor de Kommandeur en Burgerraden. Met het

bouwen van de kerk nam ook de gewoonte een aanvang om de wapenborden der afgestorvene Goeverneurs en andere

gevolg was dat er over de 1,000 lijken onder de vloer van de kerk begraven liggen, waaronder acht Goeverneurs, en

DE EERSTE GEREFORMEERDE KERK, KAAPSTAD, 1704.
Later 1789 en 1834 vergroot. De toren staat nog.

hoge ambtenaren aan de muren te hangen. Ook werd de grond binnen de kerk in graven verdeeld en verkocht, met inachtneming van de nodige veiligheidsmaatregelen. Het

onder deze Simon van der Stel, Pieter Gijsbert van Noodt (vermoedelijk), Rijk 'Tulbagh, Pieter van Rheede van Oudtshoorn. De tombe van Simon van der Stel, onder een

glazen raam, was zeer schoon. Aan weerszijde van zijn wapen waren er verscheidene stukken geschut, mitsgaders enige trompetten. Boven het wapen stak een standaard uit, en beneden was een man in vol harnas, met de bevelstaf in zijn rechterarm, een helm vol pluimen op zijn hoofd en een wapenrok aan.

Aan de noordoostzijde van de kerk verrees een sierlike vierkante toren, omtrent 80 voet hoog, met een fraaie klok versierd. Deze toren staat er heden nog ongeschonden, hoewel de oude kerk, in de loop der jaren, bijkans geheel is veranderd geworden. Aan de ene zijde van de kerk stond het ziekehuis (sedert afgebroken), en aan de andere zijde het slavehuis, dat jaren achtereen gediend heeft als gerechtshof.

De preekstoel was achtkantig en rustte op een zwart ebbenhouten, dikke, fraai geslingerde pilaar. Dit gestoelte diende tot 1738, toen de kerkeraad werd gerapporteerd, dat de preekstoel verouderd, het hout verstikt en van de wormen doorknaagd was."

NAAMLIJST VAN. Leraren van de gemeente Kaapstad sedert haar stichting in 1665 tot op heden:—(1) Ds. Johannes van Arckel (1665); (2) Ds. Johannes de Vooght (1666); (3) Ds. Johannes Petrus Wachtendorp (1666-1667); (4) Ds. Adriaan de Vooght (1667-1674); (5) Ds. Rudolphus Meerland (1674-1675); (6) Ds. Petrus Hulsenaar (1675-1677); (7) Ds. Johan Frederich Stumphius (1678); (8) Ds. Johannes Overney (1678-1687); (9) Ds. Johannes van Andel (1687-1689); (10) Ds. Leonardus Terwold (1689-1695); (11) Ds. Hercules van Loon (1695-1697); (12) Ds. Petrus Kalden (1697-1707); (13) Ds. Engelbertus Franciscus le Boucq (1707-1708); (14) Ds. Johannes Godofredus D'Aily

(1708-1726); (15) Ds. Lambertus Slicher (1723-1725); (16) Ds. Hendrik Beck (1726-1731); (17) Ds. Francois le Sueur (1729-1746); (18) Ds. Henricus Cock (1732-1743); (19) Ds. Ruardus van Kloppenburgh (1746-1748); (20) Ds. Petrus van der Spuy (1746-1752); (21) Ds. Henricus Kronenburg (1752-1779); (22) Ds. Gerhardus Croeser (1754-1755); (23) Ds. Christiaan Benjamin Voltelen (1755-1758); (24) Ds. Johannes Frederik Bode (1758-1760; 1761-1784); (25) Ds. Johannes Petrus Serrurier (1760-1802); (26) Ds. Christiaan Fleck (1781-1822); (27) Ds. Meent Borchers (1785-1786); (28) Ds. Helperus Ritzema van Lier (1786-1793); (29) Ds. Abraham Kuys (1794-1799); (30) Ds. Johan Heinrich von Manger (1802-1839); (31) Ds. Johannes Christoffel Berrangé (1818-1827); (32) Dr. Abraham Faure (1822-1867); (33) Ds. Johannes Spijker (1834-1864); (34) Ds. Stephanus Petrus Heyns (1837-1873); (35) Ds. Andrew Murray, M.A., D.D. (1864-1871); (36) Ds. George William Stegmann (1867-1880); (37) Dr. William Robertson, D.D. (1872-1879); (38) Ds. Gilles van de Wall (1874-1875); (39) Ds. Anton Daniel Lückhoff (1875-1886); (40) Ds. Johannes Jacobus Kotze, G.zn., D.D. (1880-1899); (41) Ds. Abraham Isaac Steytler (1881-1915); (42) Ds. Christoffel Frederic Jacobus Muller, B.A. (1887-1890); (43) Ds. Adriaan Moorrees (1892-1895); (44) Ds. Charles Smith Morgan (Robbeneiland, 1893-1896); (45) Ds. Francis Xavier Roome (van 1895); (46) Ds. Zacharias Johannes de Beer (1895-1923); (47) Ds. Louis Hugo (Robbeneiland, 1897-1907); (48) Ds. Johannes Petrus van Heerden (van 1899); (49) Ds. Johannes du Plessis, B.A., B.D. (1899-1903); (50) Ds. Barend Johannes Haarhoff, M.A., Ph. Dr. (1905-1912); (51) Ds. Gerrit Johannes du Plessis, B.A., B.D. (1906-1912); (52) Ds. Johannes Stefanus Hauman (Robbeneiland, 1908-1918); (53) Ds. Daniel Gerhardus Malan (1918-1921); (54) Ds. Pieter Basson Ackermann, B.A. (Robbeneiland, 1918-1921); (55) Ds. Daniel S. B. Joubert, B.A., B.D. (van 1921).

DE GEMEENTE In 1683 vestigden zich kolonisten **STELLENBOSCH.** voor het eerst te Stellenbosch. En kort daarna klaagden een dertigtal van dezen per memorie bij de Kommandeur en Politieke Raad, dat zij noch predikant noch schoolmeester hadden, „waar uijt staat te verwaghten, ingevallen daar omtrend d' nodige voorsorge niet werd gedragen, niet alleen die minderjarige Cinderen t' eenemaal onwetent van Godes heylsame geboden en instellinge ende wat een oprecht Christen in 't conserveeren van het dierbaarste pant der zaligheid sijner ziele behoort te betragten sullen blijven; vele bevoorbeeldt de bejaarde bij continuatie van soo een ruwe en onbeschudt leven te vresen staat in der tijd mede sullen comen te volgen, waardoor sekerlijk te beduchten is dat Godes genadigen zegen, waarmede zij van Sijn divine Majesteyt in de voortsettinge van 't Coorn gewas tot nog toe soo midelijck van Syne vaderlicke hant genooten, sal ophouden, en integendeel hebben te verwagten sware plagen en besoeckingen.” Daarom vroegen zij om een schoolmeester, die tegelijkertijd ook op Zondagen een dienst zou houden, zowel als de zieken bezoeken. De Regering stond hun verzoek toe, en daarmede krijgen wij het begin van kerkelijke aangelegenheden op Stellenbosch. In die dagen waren opvoeding en onderwijs iets heel anders dan in de twintigste eeuw. De schoolmeester moest de geloofsbelijdenissen van de Kerk ondertekenen, en hij moest in eerste instantie de kinderen in de waarheden van het christelik geloof onderwijzen; eerst daarna kwamen op de lijst van vereiste leervakken: lezen, schrijven en rekenen. En zo begint de stellenbossche Kerk met 'n schoolmeester. „Dominee” Mankadan—zo heette de eerste meester—heeft een heel paar jaren de kolonisten voorzien van al het geestelik voedsel dat zij gekregen hebben. In 1685 werd zijn status verhoogd tot die van voorlezer met een salaris van £1 13s. 4d. per maand en zijn rantsoen. Dit was dus

een stap vooruit: voortaan is het niet meer een schoolmeester, die op Zondagen ook dienst houdt, maar een voorlezer, die in de week ook school houdt. Eindelijk werd in 1686 Stellenbosch als een afzonderlike gemeente gesticht, en wel door Ds. Johannes Overney, predikant in de Kaapstad. Hij hield daar de eerste dienst „in een der best gelegene en bekwaamste Vrijmans Woningen” op Zondag, 13 Oktober 1686, preekte over Jes. 52: 7 en doopte drie kinderen. De naam van de eerste ouderling was Dirk Coetzee. Dadelik werd een aanvang met het bouwen van een kerk gemaakt. In Februarie 1687 vond de hoeksteenlegging plaats. Met het bouwwerk vlotte het niet naar de wens van de opvliegende, haastige Kommandeur van der Stel, en toen hij een paar maanden later inspektie ging houden, was alles doorelkaar. Links en rechts deelde hij onder de werkmensen straffen uit, en zulk een vrees heeft hij hun toen ingeboezemd, dat „in ses dagen aanwesens van de Edele Heer Commandeur in de respectieve werken, met 'tselve volk, meer gevorderd is, als in ses volkomene maanden vóór dato geschied is.” Op 19 Oktober 1687 werd het gebouw ingewijd door Ds. Johannes van Andel van de Kaapstad met een leerrede naar aanleiding van Num. 6: 23—27. Dat kerkje stond zowat drie honderd treden onderkant het tegenwoordige kerkgebouw; het was langwerpig, 40 voet bij 22 voet, met 'n torentje en, natuurlijk, 'n grasdak. Een paar jaren later was het al te klein, en moest het vergroot worden. Het gebouw was dus nu daar, maar een gevestigde leraar nog niet. Om de drie maanden ging de kaapstadse predikant de sakramenten daar bedienen doch voor het overige moest Mankadan de diensten waarnemen. Toen enige Hugenoten-families in het distrikt kwamen wonen, preekte de franse predikant, Ds. Pierre Simond, om de veertien dagen op Stellenbosch. Eerst in 1700 kreeg de gemeente haar eigen leraar in de persoon van Ds. Hercules van Loon, die helaas! in 1704

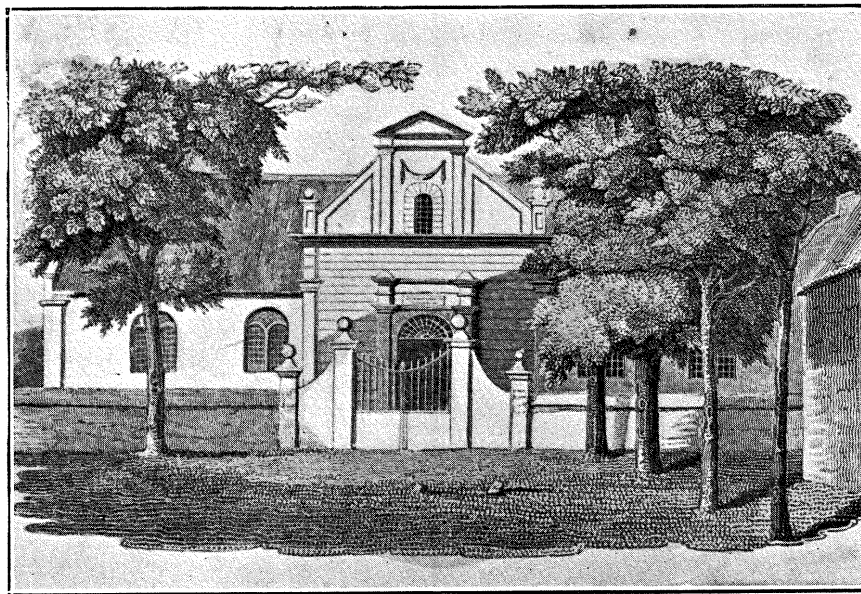

zelfmoord pleegde. De volgende is een volledige lijst van de predikanten, die de gemeente achtereenvolgens bearbeid hebben :

1. Ds. Hercules van Loon (1700 tot 1704).
2. Ds. Henricus Beck (1704 tot 1726).
3. Ds. Solomon van Echten (1732 tot 1736).
4. Ds. Wilhelm van Ghent (1739 tot 1744).
5. Ds. Eduardus Arentz (1747 tot 1749).

6. Ds. Johannes Appeldoorn (1753 tot 1772).
7. Ds. Philippus Kuys (1778 tot 1785).
8. Ds. Meent Borchers (1786 tot 1832).
9. Ds. Tobias Johannes Herold (1832 tot 1857).
10. Ds. Johannes Henoch Neethling (1858 tot 1904).
11. Ds. Daniel Stephanus Botha (van 1904).
12. Dr. Gustav. B. A. Gerdener, M.A. (1917-1920).
13. Dr. Theodore Cuyler de Villiers, M.A. (van 1923).

DE OUDE KERK, STELLENBOESCH, 1722.

DE KOMST VAN DE HUGENOTEN.

De Hollandse Oost-Indiese Kompanjie was gedurende bijna een kwart eeuw aan de "Kaap de Goede Hoop" gevestigd, toen de Raad van XVII het plan opvatte om de bevolking alhier te versterken door de Hugenoten en enige uitgeweken Piemontesen en Vlamingen, die toen wegens vervolging in Holland woonden, uit te nodigen om naar de Kaap te emigreren. Het officieel besluit luidde als volgt:

Geresolveerd 3 October 1685.—, Tot voortsetting van den landbouw aan de Kaap Coloniërs te senden, en daaronder op te nemen Fransche vluchtelingen van de Gereformeerde religie, voornamentlijk eenige wijngaardeniers en die haer op het maecken van asijn en het distilleeren van brandewijn verstaen, mits een getuygenisse van de consistorie met haer brengende, dat het eerlijcke luyden sijn, die dan mede als Nederlanders sullen worden geconsidereert; dat inmiddels sullen worden gesonden 40 jonge dochters, bysonderlijk soodanige, die haer op het bouwwerck verstaen."

In het begin konden er maar weinige Hugenoten gevonden worden, die bereid waren Europa te verlaten en naar de Kaap te komen. De namen van slechts twee worden vermeld, t.w. Frans Bastiaans en Magdalena Mouton.

Echter in dezelfde tijd—Oktober 1685—vond er in Frankrijk een gebeurtenis plaats, die, hoewel de emigratie van de Protestanten verbiedende, aan deze beweging een geweldige stoot gaf. Ik bedoel de herroeping van het Edikt van Nantes, waardoor de Hugenoten geen gewetensrechten inzake de godsdienst meer zouden behouden. Hun kinderen

moesten in de katholieke leer opgevoed worden; uitwijken naar het buitenland was verboden, terwijl de straf op vertrek verbeuring van goederen was, en bij gevangenneming levenslang werken op de galeien. Eén gevolg voor Frankrijk van de herroeping van het Edikt was een verlies van een half miljoen onderdanen, die door hun karaktervastheid bewezen hadden, dat zij tot de besten van de natie behoorden. De franse vluchtelingen weken uit naar Zwitserland, Duitsland, Rusland, Denemarken, Zweden, Engeland en Amerika, maar vooral naar de Republiek der Verenigde Nederlanden. Alleen in 1686 kwamen er ongeveer 75,000 aan, die oor de nederlandse steden met blijdschap opgenomen werden, eerstens als geloofsgenoten en ook omdat door hen de nijverheid kon bevorderd worden.

Het spreekt vanzelf, dat niet allen in de eerste jaren na hun uittocht even gelukkig waren zich een bestaan in het nieuwe vaderland te verzekeren. Nog vóór het Edikt herroepen was, hadden de bewindhebbers van de Oost-Indiese Kompanjie aan de franse vluchtelingen gunstige voorwaarden aangeboden voor hun overtocht naar de Kaap; en reeds in vroegere jaren waren er enigen met franse namen in dienst van de Kompanjie aan de Kaap. (Dominique de Chavonnes, die destijds het bevel over het garnizoen voerde, was één van dezen—ook Francois Villion (Viljoen), van Clermont, die in 1671, en Pierre le Febre, die in 1683, naar Zuid-Afrika als kolonisten gekomen waren.) Doch toen de direktoren in de herfst van het jaar 1687 bijeenkwamen en aanboden om een franse predikant aan te stellen, die zijn landgenoten naar de Kaap kon vergezellen, bleek het

mogelijk nu enige franse vluchtelingen te bekomen, en besloten zij daartoe een poging aan te wenden. En gelukkig scheen de lust tot dienstname bij de Hugenoten groter geworden te zijn.

Voorwaarden waarop zij aan de Kaap toegelaten werden.—De voorwaarden, waarop de Hugenoten toegestemd hadden om zich in Zuid-Afrika te vestigen, waren dezelfde als die, welke de Nederlanders aannemen moesten, voordat zij het vaderland verlieten, en zij zouden in alle opzichten op dezelfde wijze behandeld worden en dezelfde voorrechten genieten. Zij zouden vrije overtocht krijgen, benevens grond tot bebouwing zonder betaling; de Kompanjie zou alles verschaffen, dat tot de boerderij nodig was, tegen latere betaling. En dezelfde eed van getrouwheid als de Nederlanders moesten ook de Fransen afleggen.

De voornaamste reden, die de Hugenoten ten gunste van immigratie naar de Kaap deed besluiten, was de belofte dat een predikant, die hun eigen taal sprak, aangesteld zou worden om de landverhuizers te vergezellen. En de daartoe gekozen leraar heette Pierre Simond, toen predikant bij de uitgewekene franse gemeente te Zierikzee, aan wie een traktement van £7 10s. per maand aangeboden werd. Zijn aanstelling dagteekent van 28 Oktober 1687, en op 5 November daaropvolgende besloten de direktoren als verdere aanmoediging; gratifikaties aan te bieden van £5 tot £8 6s. 8d., naar omstandigheden, aan ieder hoofd van een huisgezin, en van £2 10s. tot £4 3s. 4d. aan ieder jong en ongehuwd persoon, om in de kosten van hun uitrusting tegemoet te komen. Verscheidene kleine gezelschappen namen toen het aanbod aan.

De voornaamste franse Families.—Het eerste schip, dat Hugenoten naar de Kaap bracht, was "De voorschoten," een klein vaartuig van 130 voet, met 22 vluchtelingen aan boord, die op 13 April 1688 in de Saldanhabaai landden. Onder hen waren: Charles Marais van Plessis met vrouw en

vier kinderen; Philippe Fouché met vrouw en drie kinderen; de pasgetrouwde Jacques Pinard met zijn vrouw; alsmede acht ongehuwde jonge mannen, namelijk de twee broeders Jean en Gabriël le Roux van Blois, Etienne Bruère van dezelfde plaats, Gideon Malherbe en vier anderen, die geen nakomelingen in Zuid-Afrika nalieten.

'n Paar weken na de aankomst van bovengemelden landden met "De Oosterlandt" 24 vluchtelingen onder wie de volgende zich bevonden: Jean Prieur du Plessis van Poitiers, met zijn vrouw Madeline Menant; de drie broeders Jean, Jakob en Daniël Nourtier (tans Nortje); de familie Taillefer van Chateau Thiery in Champagne; Jean du Buis (tans Buys) van Calais, en een gents koopman—Jacques de Savoye en zijn huisgezin.

„De Schelde," waarop zowat 23 mannen, vrouwen en kinderen zich bevonden, had een onstuimige overtocht gehad. Toen het omtrent 8 dagen op zee was, ontmoette het een vreeslike storm, die het verplichtte om Porto Prayo, een havenstad van St. Jago (Santiago), een van de Kaap Verdiese Eilanden, binnen te lopen, terwijl vijf dagen van de Kaap weer een storm losbrak. „De Schelde" bracht de stamvader van de Des Pres (tans Du Pre en Du Preez) familie, Hercules des Pres van Kotrijk in Vlaanderen, met zijn vrouw en vier kinderen, alsmede Charles Prevot van Calais, met zijn vrouw en drie kinderen.

"De China" zeilde op 20 Maart 1688 van Rotterdam met een 31-tal passagiers, onder wie de volgende: Jean Mesnard, de stamvader van de familie Mesnard (tans Minnaar) met zijn vrouw en zes kinderen; Pierre le Grange, Pierre Joubert, de familie Jourdan (tans Jordaan), allen van Provence. Negen van het oorspronkelijke aantal passagiers overleden op de reis.

„De Zuid-Beveland," die in April 1688 van Holland zeilde, bracht o.a. Ds. Pierre Simond van Embrun in Damphiné en zijn gade, Anne de Berault. Hij was aange-

steld als leraar van de franse gemeente, en de Hugenoten zagen reikhalsend uit naar zijn aankomst. Zijn naam is in Zuid-Afrika vereeuwigd door "Simondium," 'n opvoedings-inrichting tussen de Paarl en Franschoek gelegen, die naar hem genoemd is.

„Het Wapen van Alkmaar" arriveerde alhier in Jan. 1689 met 40 vluchtelingen, na een treurige vaart, aangezien 37 van de passagiers en de bemanning op zee gestorven waren, terwijl 104 in een kranke toestand aanlandden.

Bovenstaande schepen hebben de voornaamste franse vluchtelingen gebracht. Het totaal uitgezonden was in April 1688: 15 mannen, vrouwen en kinderen. Van tijd tot tijd kwamen er echter nog kleine getallen aan. Zo landden hier in Mei 1689 de drie broeders Abraham, Pierre en Jakob de Villiers van La Rochelle, die vooral uitgezonden waren om hun kennis van het aanleggen en bewerken van wingerden. Zij waren zeer verarmd, en de Heren XVII hadden hen sterk aanbevolen bij de overheid alhier, in de hoop dat de Kompanjie veel voordeel van hun diensten zou hebben.

Van de tien vluchtelingen, die in 1696 met "De Vosmaar" uitzielden, stierven vijf aan boord, terwijl het totale sterftecijfer van de opvarenden 93 beliep.

„De Driebergen," die in 1698 de gebroeders Cronier (tans Cronje) bracht, ontmoette een roverschip op zee. Na een kort gevecht ontkwam „De Driebergen."

Onder de vluchtelingen, van wie niet met zekerheid gezegd kan worden, wanneer zij hier aangekomen zijn, vinden wij o.a. de volgende namen: Jean Durand; Louis Fourie; die in 1699 in de Wagenmakersvallei (Wellington) op de plaats Slangrivier woonde; André Gaucher (nu Gouws); Pierre Lombard van Dauphiné; Jacques Malan, heemraad van Stellenbosch, en woonachtig in Hottentots Holland; Ignace Maré; de broeders Francois en Guillaume van Rijssel; Daniel Hugo(d), smid van zijn ambacht; Pierre

Rousseau, later getrouwd met Anna Retief, Paul Roux, schoolmeester van de franse gemeente.

Onder de vluchtelingen waren ettelike dokters, kooplui, boeren en handwerkslieden. Onder de eerstgenoemden waren Paul le Fèbre, Gideon le Grand en Jean Prieur du Plessis. Laatstgenoemde was uit een oud en adellik geslacht van Poitiers; hij keerde tegen het einde van de 17de eeuw naar Europa terug, omdat hij hier geen behoorlijk levensbestaan kon vinden, doch keerde in 1703 weer naar Zuid-Afrika. Onder de boeren vinden wij de namen van Josué Cellier van Orleans, Jean du Buis van Calais, Jean en Jacques Nourtier, en Jacques de la Porte (Delpont) van Lille. Daniel Hugo en André Gaucher waren smeden. Etienne Bruère was wagenmaker. De schoenmakers waren Paul Couvret, Durand Sollier en Jean Cloudon; en de timmerlieden Jacques Pinard en Daniel Nourtier. Jacques de Savoye was een schatrijk koopman in Gent geweest, doch kon met het vluchten niets redden buiten zijn leven en dat van zijn gezin.

Vestiging in Zuid-Afrika.—Die Hugenoten landden zonder geld of goed aan de Kaap. De Kompanjie zond een zeer grote hoeveelheid scheepsbeschuit, erten en gezouten vlees om gedurende enige maanden aan hen als rantsoenen te worden uitgedeeld, zowel als grenehout-planken voor het houtwerk van hun hulpwoningen. Alles wat zij verder nodig hadden, moest hun op krediet uit de pakhuizen van de Kompanjie verschaft worden. Ook werd er in de Kolonie te hunnen behoeve een fonds geopend, waartoe iedere belangstellende in vee, graan of geld naar zijn vermogen bijdroeg. Het ingeschreven bedrag wordt niet vermeld, maar Kommandeur Simon van der Stel schreef, dat het de oudere kolonisten alle eer aandeed en de vluchtelingen zeer te pas kwam. Verder verschaft de Burgerraad kosteloos zes wagens om de immigranten kosteloos naar de plaats van hun bestemming te vervoeren. De heemraad van Stellenbosch

1ste R. Vilhert Pierre 2ste Viviers 3ste Leroux 4ste Jacquemar 5ste Cartaillet fort
 6ste Jacques Liron 7ste Duplet 8ste Estienne Vret 9ste Just de Villiers 10ste Ceneil
 11ste Pierre Bruere 12ste Amoy 13ste D. D. D. 14ste nellen net 15ste David 16ste Ceneil
 17ste Fraillet fort 18ste Simon de Journey 19ste D. D. D. 20ste Pierre Billier 21ste Claude maroy
 22ste G. Sollier Pierre 23ste Simon 24ste Phillipe Souche 25ste Francois Petit 26ste Jean de Beau Lefebvre
 27ste guion le grand 28ste Jean garde 29ste Jacques Labat 30ste Etienne Crozier 31ste Jean Leroux 32ste y. malen
 33ste Louis de Berault 34ste Jacobus de la Roche 35ste Jean de la Roche 36ste Guilliam dit voir 37ste Jean Cousturier
 38ste J. Clancy 39ste de Louve 40ste Jacobus de la Roche 41ste Abraham de la Roche 42ste Esprit de la Roche 43ste Jean de la Roche 44ste Andre de la Roche
 45ste J. de la Roche 46ste Jean de la Roche 47ste Pierre Jourdan 48ste Jacques de la Roche 49ste Paul de la Roche 50ste Paul de la Roche

Het jaargetal duidt aan de datum van 't dokument onder tekend.

Reproduced in the Surrogate Office, Cape Town

FAKSIMILE'S VAN HUGENOTE-HANDTEKENINGEN.

gaf daarbij nog zes voor gebruik, totdat de uitgewekenen zich voor goed zouden gevestigd hebben.

Sommigen van de Hugenoten werden op en om Stellenbosch geplaatst, maar de meesten in de distrikten van Drakenstein en Franschhoek. Bij het toekennen van de plaatsen werd zorg gedragen, dat de Franssen dooreen gemengd werden met de hollandsche boeren, die zich reeds aldaar gevestigd hadden. In het begin gaf dit aanleiding tot ontevredenheid, want de Hugenoten waren erg daarop gesteld niet van elkander gescheiden te worden. Toch waren zij hoogst gelukkig in hun nieuwe omgeving. Een zekere engelse reiziger, J. Ovington, die in 1689 op zijn reis naar Surat aan de Kaap een bezoek bracht, legt het volgende getuigenis af aangaande de toestand van de Hugenoten, die hier een toevluchtsoord gevonden hadden: "The Refugees of France, who are received here with the same privilege the Dutch enjoy, acknowledge the happiness of their transportation, and boast that their misfortunes are turned into their felicity, since they are blest here with peaceable dwellings and kind accommodations, who had not formerly where in safety to lay their heads." („De vluchtelingen van Frankrijk, die hier met dezelfde voorrechten ontvangen zijn als de Hollanders genieten, erkennen het geluk van hun overbrenging en verklaren opgetogen, dat hun tegenspoeden in hun geluk verkeerd zijn, aangezien zij gezegend zijn met vreedzame woonplaatsen en vriendelijke zorgen,—zij, die in het verleden geen plaats hadden om hun hoofd veilig neer te leggen.") Ten gevolge van het door elkander wonen trouwden vele Hugenoten met Nederlanders, en na twee geslachten noemden de afstammelingen zich niet meer Nederlanders of Hugenoten, maar Afrikaners.

NAAMLIJST VAN DE HANDTEKENINGEN.

1. A. DE VILLIERS.	29. GEDEON LE GRAND. [CHIRURGIEN.]
2. PIERRE VIVIER.	30. JEAN GARDE.
3. G. LEROUX.	31. JACQUES LABAT.
4. JACQUE PINARD.	32. ESTIENNE CRONIER.
5. JEAN TAILLEFERT.	33. JEAN LEROUX.
6. JACQUES THEROND.	34. J. MALAN.
7. J. PRIEUR DU PLEISIS. [CHIRURGIEN.]	35. LOUIS DE BERAULT.
8. ESTIENNE VIRET.	36. JACOBUS DE SAVOYE.
9. JACOB DE VILLIERS.	37. JEAN LEROUX. [DE NORMANDIE]
10. E. NIEL.	38. GUILLIAM DU TOIT.
11. ESTIENNE BRUERE.	39. FRANCOIS DU TOIT.
12. P. MEYER.	40. JACOB NOUTIE. [NOURTIER.]
13. D. D. BUISSON.	41. DANIEL NOURTIER.
14. WILLEM NEL.	42. ABRAHAM BLEUSET.
15. PIERRE VILLIERS.	43. ESAIAS COSTEUX.
16. DAVID SENEAL.	44. JEAN DUTHUILE.
17. CLAUDE MARAIS.	45. ANDRE GAUCH.
18. I. TAILLEFORT.	46. J. CLAUDOY DE CONDE.
19. SALOMON DE GOURNAY.	47. JEAN DE BUS.
20. PHILLIPE FOUCHER.	48. JEAN GARDIOL.
21. PIERRE ROUSSEAU.	49. PIERRE JOURDAN.
22. [PAUL] LEFEBURE.	50. DANIEL HUGOT.
23. FRANSOI RETIF.	51. PAUL COUVRET.
24. HERCULES DESPRES.	52. DANIEL DE RUELLE.
25. GI. SOLLIER.	53. JACQUES DE PORTE.
26. PIERRE SIMOND MIN.	54. PAUL ROUX.
27. JEAN DURAND.	
28. PIERRE CRONIE.	

DE GEMEENTE DRAKENSTEIN (NU PAARL). Ds. Pierre Simond maakte dadelik na zijn aankomst een aanvang met zijn gemeentewerk. Doch zijn optreden gaf al dadelik aanleiding tot moeilijkheid.

Verschillende belangrijke vraagstukken kwamen aan de orde, en daar de nieuwe predikant zich niet juist in alle opzichten als een man van vrede gedroeg, ontstonden er verwickelingen van allerlei aard. De Hugenoten moesten zich op Stellenbosch, Drakenstein en Franschoek vestigen, en werden op kerkelik gebied als tagemeente bij de gemeente Stellenbosch ingelijfd. De predikant had zijn woning te Stellenbosch en moest afwisselend in het Frans preken te Stellenbosch en op Drakenstein, en eenmaal in de drie maanden ook in de Kaapstad. Hij werd bijgestaan door de zieketrooster Mankadan, die in Hollands de diensten ook om de beurt waarnam op de beide plaatsen.

Met deze regelingen waren de Hugenoten niet tevreden. Zij begeerden een onafhankelike eigen kerk. Op 28 November 1689 verscheen een deputatie, bestaande uit Jakob de Savoye, Daniel de Ruelle, Abraham de Villiers en Louis Cordier, met Pierre Simond aan het hoofd, bij Kommandeur Simon van der Stel om namens hun landgenoten verlof te vragen om een onafhankelike franse gemeente te stichten. De Kommandeur, die de Fransen niet biezonder goedgezind was, voer in woede tegen de deputatie uit en beschuldigde hen van seditie. En de Politieke Raad nam het volgende besluit:

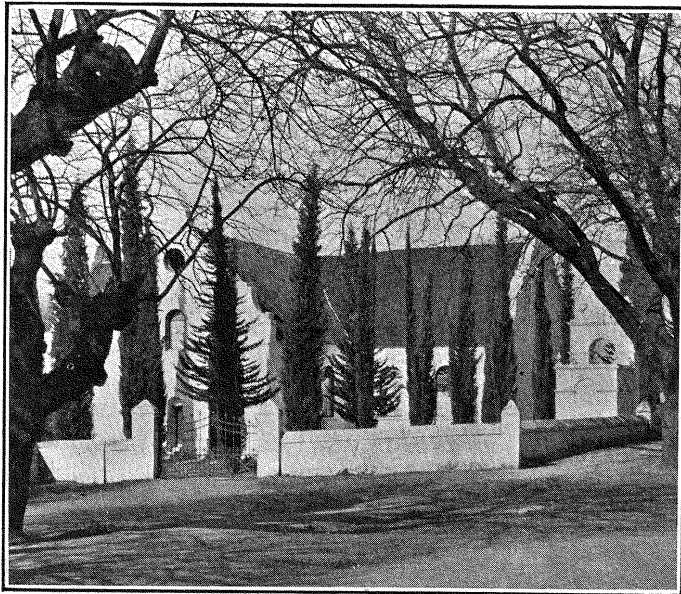
„Na rijpe raadpleging is eenpariger stemme verstaan en ten meesten dienste van d'E. Comp. besloten om der Francoisen impertinentien in te teugelen en alle complo-

terie in tijds voor te komen—en haar door en welgeraisonneerde bestraffing hun sijdgangen ter vergadering voor oogen te houden en haer seer ernstelijk te vermaenen hun pligt na te komen. Waarop sij binnenstaande, en d'Eerw. Ds. Simond, uyt haar naam en t'haren versoeke, sijn propositie ten fine voorz., om een aparte en bijzonder Kerkenraad uyt 't midden van de haare te mogen stellen, en 't gedrukte formulier van de eed., bij alle Caapse vrij-luyden gepraesteerd, bij Sijn Eerw. opgemeld opgelesen sijnde, sijn se gedimiteerd, onder gants serieuze waar-schouwing hun stiptelijk na 't formulier voorz. te dragen, en hun te wagten in 't toekomende den Commandeur en den Raad met diergelijke impertinente versoeken meer lastig te vallen, en haar met den Kerkeraad an Stellenbosch geëstabiliseerd, te vergenoegen.”

De deputatie moest dus onverrichterzake naar huis terugkeren. Doch de Fransen lieten de zaak niet hierbij blijven. In een petitie ged. 15 Junie 1689 „tot het formeeren van een consistorie op de wijze als tot Batavia,” zond Pierre Simond hun grieven aan de HH. Direkteuren, en in het jaar 1691 kwam het antwoord, dat de Hugenoten onder zekere bepalingen een gemeente in Drakenstein mochten stichten. Hun kerkeraad zou uit fransq mensen bestaan, en een lijst van de genomineerden moest jaarliks ter goedkeuring aan de Goeverneur gezonden worden. De kerkeraad zou het beheer hebben van het Armefonds, doch bijdragen uit het buitenland moesten door de gekombineerde kerkeraad aan de Kaapstad uitgedeeld worden. Onderwijzers, die zowel Hollands als Frans verctonden, zouden te Stellenbosch en Drakenstein aangesteld worden om de kinderen van beide

de hollandse en franse ouders te onderrichten. Zij moesten de franse kinderen de hollandse taal leren lezen en verstaan, zodat zij gemakkelijker in de hollandse bevolking konden opgenomen worden. De eerste kerkeradsleden waren:— Ouderlingen: Claude Marais, Louis Cordier en Louis de Berault; diakenen: Abraham de Villiers, Pierre Meyer, Pierre Benezet en Pierre Rousseau.

DE OUDE KERK AAN DE PAARL.
Ingewijd 1805. Nog in gebruik.

HUN EERSTE KERK.

Enige jaren lang hield de franse gemeente haar diensten in een verlaten huisje, en later in een kamer van een van de burgers in het distrikt. Aan Ds. Simond werd een stukje grond gegeven tussen Drakenstein en Stellenbosch en daar werd, met behulp van twee timmerlieden en met een wagen, zes ossen en een rijpaard, allen en alles door de Kompanjie geleend, spoedig een kleine pastorie opgetrokken, en later ook een kerkje. Toen echter in 1707 Ds. Lié Boucq als opvolger van Simond tot predikant aangesteld werd, weigerde hij daarheen te gaan, omdat hij aldaar geen pastorie vond, geen school, geen krankebezoeker, en niet eens een behoorlijke kerk of kerkhof. In het volgende jaar vroeg het kaapse Goevernement aan de direktoren van de Kompanjie verlof om, indien dan geen kerk, dan toch een behoorlijke plaats voor godsdienstoefeningen en een fatsoenlijk huis voor de predikant te willen bouwen. Dit verzoek werd toegestaan, doch eerst tijdens de bediening van haar derde leraar, Ds. P. van Aken,—de tweede was Ds. H. Beck—werd door de gemeente in 1718 een aanvang gemaakt met het bouwen van de kerk en wel op het stuk grond, waar tans de kerk van de paarlse gemeente staat. De bouwfondsen werden gevonden uit een legaat van £208 door Henning Husing daartoe vermaakt, £314 door personen behorende tot de vloot van de Goeverneur-Generaal Van Hoorn gezonden en voor weldadige doeleinden bestemd, £698 door de kaapstadse kerkeraad geleend, en £715 door speciale bijdragen en gelden aan het Arnefonds ontleend. De eerste steen van het gebouw werd gelegd door Guillamme du Toit, gevolgd door dienende kerkeradsleden, dan de twee heem-

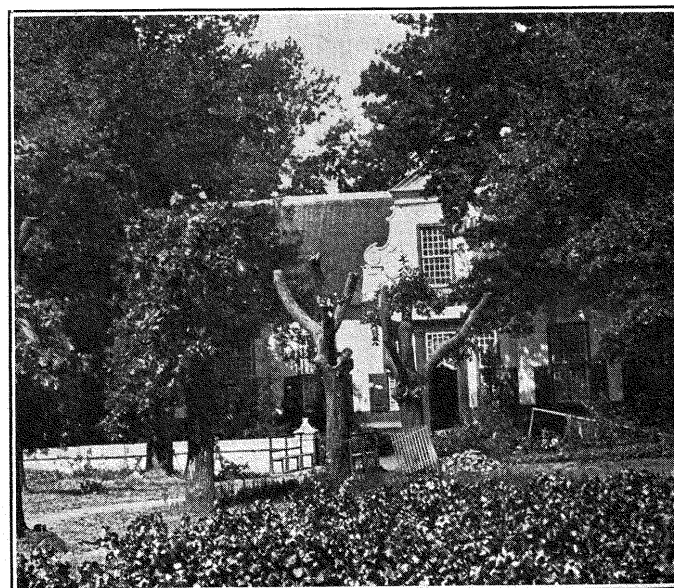

raden François du Toit en Jakob Theron, en daarna door de oud-ouderlingen Pierre de Villiers, Claude Marais en Pierre Rousseau en de gewezen diakenen Paul Roux, Hercules du Pres en Pierre Taillefer—bijna allen van hen de voorvaders van de tegenwoordige kaapse families van dezelfde namen.

Er was geen houten vloer in de kerk, doch de grond werd vóór elke dienst hard gemaakt en met zand bestrooid. In het begin deden bierglazen en een waskom dienst, respectiefelijk als Avondmaalservies en doopfont, maar na 1720 werd een net zilveren servies aangebracht. Deze kerk bleef in gebruik tot 1805, toen het tegenwoordige gebouw ingewijd werd, dat niet ver gelegen is van de plek, waar het oude heeft gestaan. Het werd gebouwd naar een plan door de welbekende architect L. M. Tibault ontworpen, en is het oudste in gebruik zijnde Ned. Ger. Kerkgebouw in Zuid-Afrika. Dat van Tulbagh is wel ouder, maar wordt niet meer voor kerkelijke doeleinden gebruikt.

Sedert haar stichting in 1791 is de gemeente achtereenvolgens door de volgende predikanten bediend geworden:—
1. Ds. Pierre Simond (1691-1701); 2. Ds. Hendricus Beck (1702-1704); 3. Ds. Petrus van Aken (1714-1724); 4. Ds. Lambertus Slicher (1725-1730); 5. Ds. Johan Willem Hertzenrath (1731-1736); 6. Ds. Salomon van Echten (1738-1753); 7. Ds. Petrus van der Spuy (1753-1781); 8. Ds. Robert Aling (1784-1800); 9. Ds. Petrus Johannes van der Spuy (1806-1807); 10. Ds. J. W. L. Gebhard (1810-1823); 11. Ds. Tobias Johannes Herold (1823-1831); 12. Ds. Gottlieb Wilhelm Anthonie van der Lingen (1831-1869); 13. Ds. Gilles van de Wall (1871-1895); 14. Ds. Adriaan Moorrees (1895-1907); 15. Pieter Gerhard Jacobus Meiring (1907-1921); 16. Ds. David Frederik van der Merwe sedert 1918; 17. Ds. Daniel Gerhardus Malan, M.A., B.D., sedert 1921.

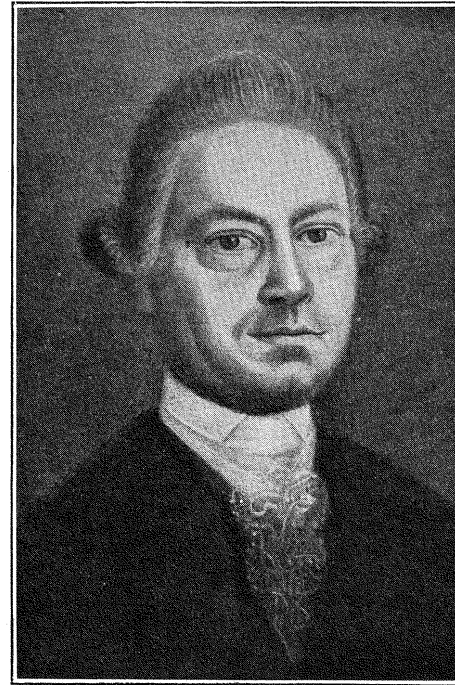
Wegens beperkte plaatsruimte kan hier niet uitvoeriger worden stilgestaan bij de dienstdtijd van elk dezer predikanten in het bijzonder. Van enigen hunner, zoals b.v. Di. P. van der Spuy, T. J. Herold, G. W. A. van der Lingen, G. van de Wall en A. Moorrees vindt men elders in dit album uitvoeriger bericht.

DE OUDE PASTORIE AAN DE PAARL.
In gebruik genomen 1750.

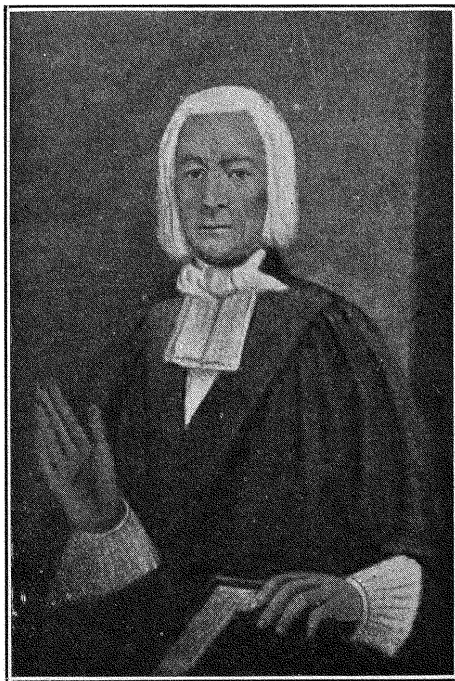
Ds. FRANCISCUS LE SUEUR kwam van Ooyen in Nederland in 1729 naar Zuid-Afrika. Hij werd aangesteld als predikant in de Kaapstad, en begon zijn dienstwerk op 16 Oktober 1729. Hij arbeidde met blijkbare zegen, en kon in 1731 aan de Classis van Amsterdam het volgende gunstige getuigenis omtrent zijn gemeente geven: „De gemeente aan deese plaats is nog in goeden welstand; veele naarstige en godvruchtige Kerkgangeren worden er gevonden; ze bestaat thans uyt bij de drie honderd leedematen, en neemt dagelyx sodanig toe, dat ze binnen korten, dit getal verre zal te boven gaan; behalve een groot getal, uyt de broederen Lutteraenen en andere gezindtheeden die niet nalaaten Gods huys naarstig bij te wonen.” Ds. le Sueur stelde belang in de godsdienstige behoeften van de buitendistrikten, en was het eens met de Goeverneur-Generaal van Imhoff, die in 1743 op bezoek was aan de Kaap, dat er in het land van Waveren (nu Tulbagh) en in het Zwartland (nu Malmesbury) nieuwe gemeenten moesten opgericht worden. Hij beijverde zich ook zeer ten gunste van het houden van zogenaamde „klassikale vergaderingen,” die tussen de jaren 1745 en 1759 gehouden werden, en waaraan men behoefte gevoelde met het oog op de nauwere aaneensluiting der gemeenten en groter zelfstandigheid der kerkeraden. Hij bewoog zijn kerkeraad de andere vier gemeenten uittenodigen hun leraren en afgevaardigden te zenden naar de eerste algemene samenkomst, die in Augustus 1745 te Kaapstad onder zijn voorzitterschap gehouden werd. Hij was gehuwd met een dochter van Jan Swellengrebel, en toen deze in 1744 stierf kocht Ds. le Sueur in de boedel van zijn schoonvader een klein plaatsje, genaamd Ekelenburg en te Rondebosch gelegen. Tengevolge van die koop was hij krachtens een wet, die een dienstdoende predikant eigendomsrecht twee morgen te bovengaande ontzeide, genoodzaakt ontslag te nemen. Hij bood echter aan in dienst te blijven zonder

traktement tot de aankomst van zijn opvolger uit Europa: „Hebbe,” zo schrijft hij, „met veel teederheid en ontroering van weerzeide van mijne dierbare gemeente afscheid genomen op den 11den September 1746 met de woorden uit Ephes. 3: 14—16.” Zelfs nadat hij afgetreden was nam hij dikwels de diensten waar „niet kennende naelaeten Jesus kerkbruyd te dienen.” Hij overleed in 1758.

Ds. FRANCISCUS LE SUEUR.

Ds. PETRUS VAN DER SPUY was de eerste Afrikaner, die predikant is geworden. In het jaar 1722 te Constantia aan de Wijnberg geboren, werd de jonge Van der Spuy op jeugdige leeftijd naar Europa gezonden om in de medicijnen te studeren. Zijn doktersgraad behaald hebbende, kreeg hij luist in de theologie te studeren en leraar te worden. Hij legde zijn eind-

Ds. PETRUS VAN DER SPUY.

eksamen in 1746 af, werd tot tweede predikant van de gemeente Kaapstad aangesteld, en aanvaardde zijn bediening de 22ste Augustus met een intree-rede over Gen. 31: 3: „En de Heere zeide tot Jacob: *Keer weder tot het land uwer vaderen en tot uwe maagschap en Ik zal met u zijn.*” Op de 21ste Julie 1748 diende hij het sakrament van de doop toe aan een dochttertje van zekere Carel Maximiliaan Atleda, destijds directeur van het Goevernements-Slavehuis en de Houtmagazijnen. Het kind ontving de naam van Maria Elizabeth. Na de doopsbediening vroeg de predikant op schertsende wijze aan de ouders om het dochttertje voor hem tot een huisvrouw op te voeden. Toen Ds. van der Spuy 60 jaar oud was trad hij met datzelfde meisje in het huwelijk. Op de 8ste April 1752 werd het eerste eeuwfeest ter gedachtenis van de stichting van de Kolonie en het invoeren van de christelijke godsdienst in Zuid-Afrika gevierd. Ds. van der Spuy hield de feestrede bij die gelegenheid, en wel naar aanleiding van Ps. 147: 12—14. Hij arbeidde te Kaapstad tot de 17de November 1752, toen hij naar Drakenstein (nu Paarl) verplaatst werd. In 1791 overleed zijn vrouw na een echtverbintenis van slechts 10 jaren. Haar dood ging hem zeer ter harte, maar de beproeving was hem tot zegen. Iemand, die hem goed gekend had, deelde vele jaren later aan Dr. Robertson van Swellendam in een schrijven mede, „dat het God behaagd had door veelvuldige beproevingen Ds. van der Spuy zijn betrekking tot de eeuwigheid dieper te doen gevoelen en hem te schenken de invloed van de Heilige Geest, waardoor hij zich onverdeeld aan Christus overgaf.” Toen leerde hij eerst recht als zondaar zijn Zaligmaker kennen en aan zijn hart de kracht van 't evangelie gevoelen. Hij was een vriend van armen en noodlijdenden en bood aan iedereen, die behoeftig was, zijn diensten als geneesheer aan. Hij overleed te Stellenbosch in het jaar 1807.

TWEE NIEUWE GEMEENTEN.

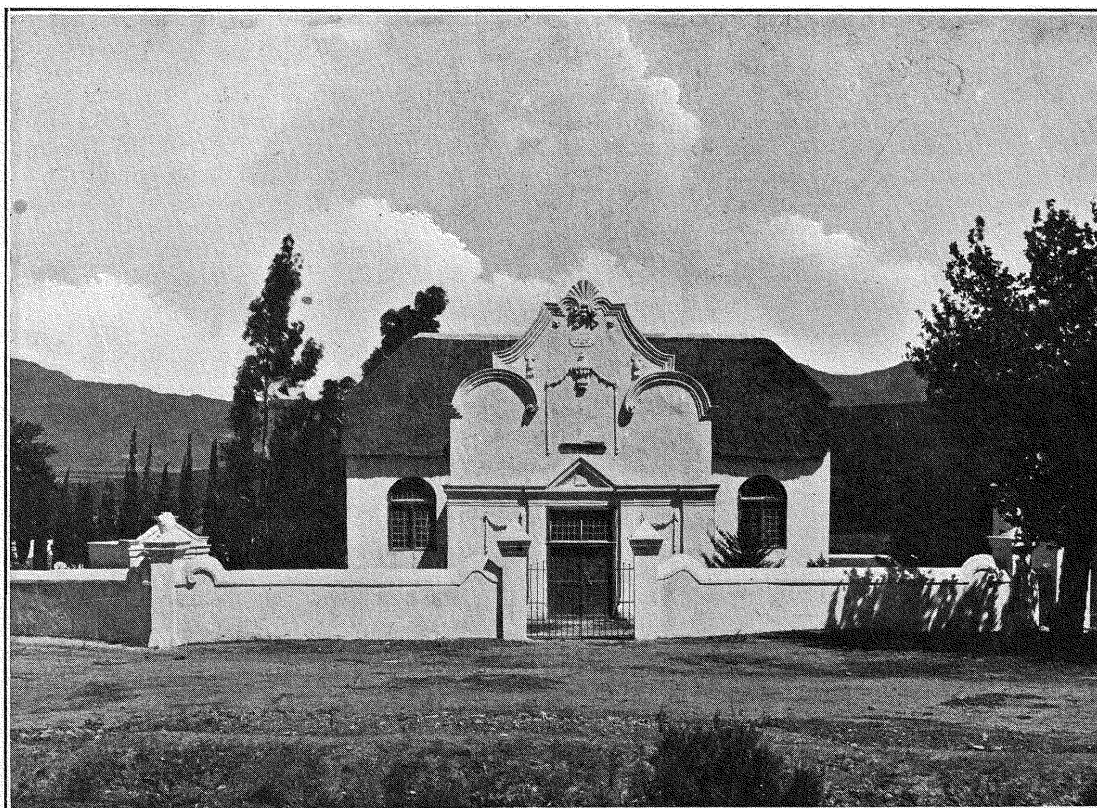
DE GEMEENTE TULBAGH is een van de oudste dorpen in ons land. De oorspronkelijke naam

van het distrikt of de vallei, waarin het gelegen is, was „Het Land van Waveren,” zo genoemd in 1699 door de Goeverneur Willem Adriaan van der Stel naar het geslacht Oetgens van Waveren te Amsterdam. In gemeld jaar ging de Goeverneur op een inspektieis naar die streek en besloot er een kolonie te stichten, waar de veeteelt kon worden voortgezet. In het volgend jaar werden enige pas uit de Nederlanden aangekomen immigranten in „Het Land van Waveren” geplaatst. Zij waren de eerste blanke bewoners van die gewesten. Tegelijkertijd werden een korporaal en zes soldaten gezonden om een post in de vallei te stichten ter bescherming van de kolonisten tegen de Boesmans. Dit station werd genaamd de Waverenpost.

In het begin maakte op kerkelijk gebied „Het Land van Waveren” een gedeelte uit van de gemeente Drakenstein, tans De Paarl geheten. Hierin kwam tegen het midden van de 18de eeuw een verandering, die te danken was aan de belangstelling van Gustaaf Willem van Imhof, Goeverneur-Generaal van Nederlands-Indië, die in 1743 op weg naar Batavia de Kaap bezocht en, zolang hij hier bleef, het oppergezag uitoefende. Van Imhof was begaan met de kinderen in de buiten-distrikten lijdende onder de verwaarlozing van hun opvoeding, en met de volwassenen wegens de moeilijkheid van de bijwoning van de openbare eredienst, die veroorzaakt werd door de verre afstand van de afgelegen veeplaatsen van de naaste kerk. Hij gaf bevel tot het

bouwen van twee nieuwe kerken, waarvan een in „Het Land van Waveren.” In het volgend jaar was het kerkgebouw reeds voltooid en kon de stichting der gemeente plaats vinden. Daaromtrent schreef de kaapse kerkeraad in 1743 aan de Classis Amsterdam „Wy vinden ons verplicht om Uwe WelEerw. ter kennis te moeten brengen, dat alhier verder landwaarts in, 't Roode Zand genaamt, ter ordre van Zijn Hoog Edelheyd den Gouverneur-Generaal van India, Gustaaf Willem van Imhoff, een kerkje werd opgebouwt, vermits zich daar een mooi getal menschen bevinden, die, door hunne verafwoonendheid van de twee andere Kerken in de buytendistricten, aldaar bequaamelijk hunnen godsdienst zullen kunnen verrigten, gelyk ook bereyts, den met het schip Adrichem uytgekomeene predicant, den Eerw. Heer Meyerink, als leeraar over die gemeente, ter dezer plaatse is aangehouden.” Ds. Meiring, de stamvader van de afrikaanse Meiring-familie begon aldaar dienst te houden in September 1743 en de volgende maand werd de eerste kerkeraad aangesteld, bestaande uit twee ouderlingen: Pieter Therond en Jacob Therond, en twee diakenen: Jakobus du Preez en Gerrit van der Merwe. De eerste doopsbediening in de nieuwe gemeente vond waarschijnlijk bij gelegenheid van de eerste godsdienstoefening plaats, toen het bondzegel bediend werd aan een kind, dat de naam Louis ontving en waarvan de ouders Jan en Susanna Jordaan en de getuigen Louis Jordaan en Maria Gileome waren. De officiële naam van de gemeente bij haar stichting en gedurende de eerste vijftig jaren van haar bestaan was: Roodezands-Kerk, genoemd naar de roodachtige kleur van de grond in onderscheiding van het aangrenzende dis-

DE OUDE ROODEZANDS KERK IN 'T LAND VAN WAVEREN (NU TULBAGH).
Het oudste Kerkgebouw in Zuid-Afrika dat nog staat zoals het oorspronkelijk (in 1756) gebouwd werd.

